

PASTORALNO-KATEHETSKA PRAKSA I SABORSKA BAŠTINA

Valentina MANDARIĆ – Ružica RAZUM, Zagreb

Sažetak

Pastoralno usmjerenje bilo je saborsko temeljno obilježje. Sabor je želio da Crkva, u skladu s promjenama koje pogađaju svijet, pronade nove oblike svoga djelovanja. Donio je novo poimanje pastoralna te novu impostaciju cjelokupnoga pastoralno-katehetskog djelovanja. Ne samo da je Sabor obnovio pastoral i katehezu, već je produbio teološko utemeljenje kateheze, posebno što se tiče njene eklezijalne dimenzije.

Autorice u prvom dijelu članka donose *novum* Drugoga vatikanskog sabora na području pastoralna i kateheze, polazeći pritom od specifične situacije u kojoj se našla Crkva u Hrvata, koja je svoje posaborske godine proživjela u ozračju jednoga totalitarističkog režima. Zbog toga se je saborska obnova mogla snažnije događati samo na onim područjima koja nisu izlazila iz okvira unutarcrkvenoga života. Uz objektivne teškoće koje je izazivala složena društveno-politička situacija, u Hrvatskoj je vidljiv val posaborske obnove. Autorice na temelju uvida u ono što se u četrdeset godina događalo, donose presjek najvažnijih pastoralno-katehetskih gibanja, koja svjedoče o saborskom oduševljenju i entuzijazmu glavnih nositelja saborske misli i obnove u Hrvatskoj na području pastoralna i kateheze. Istovremeno ukazuju na neke poteškoće s kojima se Crkva suočavala u prihvaćanju i ostvarenju saborskih ideja.

Jedna od temeljnih zadaća naše Crkve je ponovno otkrivanje izvornoga značenja velikoga proročkog događaja koji je uistinu bio Drugi vatikanski sabor. Imajući u vidu bogatstvo saborske baštine, autorice su u trećem dijelu članka naznačile konkretna pastoralno-katehetska područja unutar kojih bi trebalo napraviti snažniji iskorak u smjeru saborske vizije Crkve u našem konkretnom društvu.

Ključne riječi: Drugi vatikanski sabor, pastoral, kateheza, laici, školski vjeronauk

Uvod

Jedan je naš uvaženi teolog, koji je, prigodom obilježavanja 30. godišnjice Drugoga vatikanskog sabora, bio pozvan progovoriti o Saboru, rekao: »Moram priznati, da se često pitam kakav je to bio doživljaj Crkve, teologije i vjere onih ljudi koji tako oduševljeno govore o Koncilu (mислеći pri tom na Tomislava Šagi-Bunića, Josipa Turčinovića, Bonaventuru Dudu, Vjekoslava Bajsića). Vjerujem da

će se ta nedoživljenost ovog ranijeg osjetiti i u ovom izlaganju.«¹ Ako ovome dodamo Kasperovu tvrdnju: »Tko iz vlastitog iskustva ne poznaje vrijeme prije Koncila jedva može shvatiti značenje promjena koje je Koncil proveo u Crkvi«², onda je opravdana naša bojazan za cjelovitost ovog članka. Bono Šagi, misleći na generaciju rođenu nakon Sabora, tvrdi: »Za nju je on zaista već prošli događaj, i nije im lako shvatiti da se još uvijek treba raspravljati da li je i koliko taj događaj polazište neke nove prakse. Što je za njihovo iskustvo staro, a što novo? Koliko je Koncil još uvijek aktualan i inspirativan?«³. Svjesne smo da nam nedostaje iskustvo onoga što je bilo prije Sabora i da nismo osjetile dramatičnost onoga što se naziva saborskim preokretom. Ali, svatko tko ima jedan cjelovit uvid u saborsku baštinu i cjelovitiju percepciju Crkve danas, može uočiti koliko su u raskoraku ili pak u suglasju. Članak je podijeljen u tri dijela. Prvi dio članka govori o doprinosu Drugoga vatikanskog sabora novom poimanju pastoralala i kateheze te na koji način se događala percepcija Sabora u pastoralno-katehetskoj praksi u Hrvatskoj. U drugome dijelu članka pokušale smo izdvojiti najvažnija saborska ostvarenja u posaborskom razdoblju u Hrvatskoj i ukazati ne neke poteškoće u prihvaćanju saborskih ideja na našim prostorima. A u trećemu dijelu smo ukazale na neka važna pitanja iz područja pastoralala i kateheze⁴ unutar kojih bi se trebale dogoditi određene promjene kako bi se više naziralo i prepoznavalo saborsko lice Crkve u pastoralno-katehetskoj praksi.

1. Percepcija Sabora u pastoralno-katehetskoj praksi u Hrvatskoj: vrijeme oduševljenja i vrijeme stagnacije

1.1 Saborski zaokret – temeljna obilježja

Eduard Schick pripovijeda jednu legendu, za koju pretpostavlja da je izmišljena, ali je toliko znakovita, da eventualna neistinitost ne smeta: »Jedan je posjetitelj pitao Ivana XXIII. što očekuje od Sabora. Papa je na to prišao prozoru svoje radne sobe, otvorio ga i rekao: 'svježeg zraka!' Izvana struji unutar hladan zrak, unutra

¹ I. MIKLENIĆ (ur.), *Koncil je nezaobilazan*, Okrugli stol »Glasa koncila« uz 30. obljetnicu II. vatikanskog koncila, Glas koncila, 1996., str. 47.

² W. KASPER, »Trajno značenje Drugog vatikanskog sabora za Crkvu«, (Zbornik radova teološkog simpozija u povodu 30. obljetnice Drugog vatikanskog sabora), u: *Crkva u svijetu*, 31 (1996.), br. 1, str. 11.

³ B. Z. ŠAGI, *Drugi vatikanski koncil – polazište nove teološko-pastoralne prakse*, u: P. CRNJAC – M. ŠIMUNOVIĆ (ur.), *Naša kateheza i Drugi vatikanski sabor*. Radovi katehetskih ljetnih škola 1983.-1985., Kršćanska sadašnjost (nadalje KS), Zagreb, 1987., str. 23.

⁴ Zbog opsežnosti teme nemoguće je obraditi sve važnije teme vezane uz posaborska kretanja na području pastoralala i kateheze. U ovome će se stoga radu, koji ipak nastoji dati presjek najvažnijih pastoralno-katehetskih pitanja, neke problematike tek rubno spomenuti.

se zagrijava i kao topao izlazi opet vani. Gotovo ne postoji bolje slike za Crkvu u današnjem svijetu«⁵. Ključno je pitanje: kojim intenzitetom u našem kontekstu struji »toplo-hladni zrak«. Za život Crkve Drugi vatikanski sabor predstavlja temeljnu interpretaciju njena poslanja i obnove za djelotvoran navještaj evanđelja u današnjemu svijetu te je stoga važno da se i naša Crkva propitkuje o tome koliko su saborske ideje zaživjele. Drugi vatikanski sabor po važnosti zaslužuje da ga se smatra najvećim događajem na obzorju suvremenoga kršćanstva.⁶ Identitet Drugog vatikanskog sabora bitno je obilježen pastoralom i *aggiornamentom*. Njegova temeljna impostacija bila je pozitivna, pastoralna i ekumenska. Na samome otvaranju sabora papa Ivan XXIII. jasno je istaknuo da je pastoralno usmjerenje saborsko temeljno obilježje.⁷ To pastoralno usmjerenje isticao je i papa Pavao VI.⁸ Sabor je za Crkvu bio iznimna prilika da, polazeći od Kristova otajstva, razmišlja o sebi, o svojoj naravi, o vlastitoj misiji i da pronade put za dijalog sa suvremenim svijetom. Riječ *aggiornamento* nameće se kao sintetički pokazatelj u kojemu pravcu je Sabor trebao usmjeriti put Crkve.⁹ Papa Ivan XXIII. rabi ovaj termin kako bi odredio »temeljno pastoralno obilježje«¹⁰ Sabora. Na početku Sabora i za vrijeme njegova odvijanja riječ *aggiornamento* značila je otvoriti prozore Crkve svijetu kako bi se s njim izmirila, stavljajući se u službu svijeta i utjelovljujući kršćansku poruku u suvremenu kulturu.¹¹ Kršćanstvo se, naime, na svim kontinentima i u svakome tipu društva nalazi pred trajnom alternativom: nova re-inkulturacija evanđeoskoga navještaja ili vraćanje u prošlost.

Važne ciljeve Drugoga vatikanskog sabora njegovi poznavatelji svode na četiri: 1) jasno definiranje znanja ili svijesti o Crkvi; 2) autentična obnova Crkve; 3) učvršćivanje jedinstva među svim kršćanima; 4) intenziviranje dijaloga Crkve s ljudima našega vremena i izgradnja mostova prema suvremenome svijetu.¹²

⁵ E. SCHICK, »Dogadaj stoljeća. Osvrt na II. vatikanski sabor nakon 30 godina«, u: N. A. ANČIĆ (ur.), *Koncil u Hrvatskoj: zbornik radova teološkog simpozija u povodu 30. obljetnice Drugog vatikanskog sabora*, Crkva u svijetu, Split, 1996., str. 148.

⁶ Usp. G. ALBERIGO, *Il Vaticano II e la sua eredità*, u: »Il Regno«, 1995./ br. 17, str. 575.

⁷ Acta Synodalia I/I 172.

⁸ Usp. A. ANTÓN, »Ecclesiologia postconciliare: speranze, risultati e prospettive«, u: R. LATOURELLE (ur.), *Vaticano II. Bilancio&Prospettive venticinque anni dopo (1962-1987)*, Cittadella editrice, Assisi, 1987., str. 364.

⁹ *Isto*, str. 575. *Aggiornamento* danas shvaćamo kao trajan apel za novom inkulturacijom kršćanske objave u novim kulturama i novim vremenima.

¹⁰ Usp. C. FLORISTÁN, »Aggiornamento«, u: C. FLORISTÁN – J. J. TAMAYO, *Dizionario sintetico di pastorale*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1999., str. 24.

¹¹ *Isto*. Riječ *aggiornamento* prevedena je u saborskim tekstovima latinskim terminima: *accomodatio*, *renovatio*, *adaptatio*, *reformatio*. Nije nikada prevedena s *restauratio*.

¹² Usp. A. ANTÓN, »Ecclesiologia postconciliare: speranze, risultati e prospettive«, u: R. LATOURELLE (ur.), *Vaticano II. Bilancio&Prospettive venticinque anni dopo (1962-1987)*, str. 364.

Pavao VI., ostajući na tragu Ivana XXIII., ističe tri tematska područja koja obilježavaju *novum* Sabora: samosvijest Crkve, njena obnova i dijalog sa suvremenim svijetom. Tu je misao produbio u *Ecclesiam suam*,¹³ naznačivši ono što bi Crkva trebala činiti danas kako bi ostala vjerna svomu poslanju. Stoga ovu encikliku nazivaju »putovima Crkve«: duhovni, moralni i apostolski put.¹⁴

Ako bismo tematiku Sabora željeli obuhvatiti jednom riječju, onda bez sumnje možemo reći da je to riječ *Crkva*, ustvrdio je Tomislav Šagi-Bunić.¹⁵ Ili, ako bismo problematiku Sabora htjeli pretočiti u jedno pitanje, onda bi ono vjerojatno glasilo: Crkvo, tko si ti? I upravo iz te nove spoznaje o samoj sebi, proizašle su promjene u njenom djelovanju.

1.2. Uloga Drugoga vatikanskog sabora u novome poimanju pastoralno-katehetske prakse

Četrdeset godina nakon završetka Drugoga vatikanskog sabora (1965.-2005.) nužno se nameće pitanje: Dokle smo došli s obnovom kateheze vođenom saborskim usmjerenjima? Je li obnova urodila očekivanim plodovima? Koliko je učinkovita pastoralno-katehetska praksa kakvu danas imamo? Ima li budućnosti kateheza u našoj Crkvi?

Sabor je želio da Crkva, u skladu s promjenama koje pogađajuću svijet, pronade nove oblike svoga djelovanja. Kada saborski tekstovi govore o pastoralu, u većini se slučajeva, istina, to odnosi na lik, ulogu, aktivnost i formaciju »pastira«, tj. biskupa, svećenika i kandidata za svećeničku službu. Sabor donosi široku lepezu djelovanja pastira: liturgija i dijeljenje sakramenata¹⁶, duhovno vodstvo,¹⁷ vodstvo zajednice ili lokalne Crkve,¹⁸ kršćanski i ljudski odgoj,¹⁹ karitativno dje-

¹³ PAVAO VI., *Ecclesiam suam*, KS, Zagreb, 1979.

¹⁴ Usp. M. MIDALI, *Teologia pastorale o pratica. Cammino storico di una riflessione fondante e scientifica*, LAS, Roma, 1985., str. 96-97.

¹⁵ Usp. J. T. ŠAGI BUNIĆ, »20 godina poslije II. vatikanskog koncila«, u: V. KOŠIĆ- A. PERANIĆ (ur.), *Jeke jednoga Koncila*, KS, Zagreb, 1984., str. 39.

¹⁶ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Konstitucija o Crkvi *Lumen gentium* (LG), br. 26, 28, Dokumenti, KS, Zagreb, 1986.; ISTI, Dekret o pastirskoj službi biskupa *Christus Dominus* (CD), br. 15, 30; ISTI, Dekret o službi i životu svećenika *Presbyterorum ordinis* (PO), br. 5; ISTI, Konstitucija o liturgiji *Sacrosanctum Concilium* (SC), br. 11, 19, 41-42.

¹⁷ Usp. ISTI, Dekret o obnovi redovništva *Perfectae caritatis* (PC), br. 14; ISTI, Dekret o svećeničkom odgoju i obrazovanju *Optatum totius* (OT), br. 3, 8; PO 11.

¹⁸ Usp. LG 27, 28; CD 11, 16, 25, 30; PO 6.

¹⁹ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Deklaracija o kršćanskom odgoju *Gravissimum educationis* (GE), br. 3, 7, 10; ISTI, Dekret o apostolatu laika *Apostolicam actuositatem* (AA), br. 30.

lovanje,²⁰ prostor društvene komunikacije.²¹ Isto tako Sabor ukazuje na niz kategorija adresata koje bi trebalo obuhvatiti u pastoralno-katehetskoj praksi: djeca i mladi,²² roditelji i obitelji,²³ odrasli,²⁴ iseljenici, putnici, turisti, siromašni i bolesni,²⁵ studenti i radnici,²⁶ umjetnici i znanstvenici,²⁷ laici u vidu odgoja za apostolat,²⁸ budući svećenici, redovnici i crkvena duhovna zvanja.²⁹ Sabor, međutim, jasno ističe da aktivni subjekt crkvenoga djelovanja nisu samo svećenici ili vjernici pojedinci, već zajednica i partikularna Crkva. *Lumen gentium* na više mjesta podcrtava da su apostolat i misijsko djelovanje povjereni cijelome Božjem narodu, koji je aktivni i odgovorni subjekt u ostvarivanju poslanja Crkve. »Crkva u hodu jest 'misionarska' po svojoj naravi«³⁰, »kršćanski je naime poziv po svojoj prirodi također i poziv na apostolat«³¹, dakle »nema nijednog člana koji ne bi imao udjela u poslanju cijelog Tijela«³². Sveti pastiri »znaju da nisu od Krista ustanovljeni da sami preuzmu svu spasonosnu misiju Crkve prema svijetu«³³. Snagom krštenja i potvrde, svi vjernici sudjeluju u Kristovoj svećeničkoj, proročkoj i kraljevskoj službi i imaju pravo i dužnost vršiti ih za opće dobro.³⁴ Naravno da u jedinstvenoj misiji i poslanju treba voditi računa o različitosti i bogatstvu službi i karizmi kojima Duh obogaćuje prema sposobnostima i vlastitome raspoloženju svakoga pojedinog člana Božjega naroda. Upravo polazeći od te činjenice, svi članovi Božjega naroda imaju pravo i dužni su dati vlastiti doprinos u životu i poslanju Crkve.

Sabor je na taj način ponudio novi pristup Crkve prema svijetu i usmjerio nove putove prenošenja kršćanskoga sadržaja.

Iako je Sabor o katehezi izrekao veoma malo, njegov je doprinos bio presudan zbog toga što je, gledajući saborsku misao u cjelini, obrađivao stvarnosti koje

²⁰ Usp. LG 27; CD 17; AA 8; ISTI, Konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes* (GS), br. 88.

²¹ Usp. ISTI, Dekret o sredstvima javnog saobraćanja *Inter mirifica* (IM), br. 3, 13, 20-21; CD 13.

²² Usp. CD 14, 30; PO 6.

²³ Usp. CD 12, 30; PO 6; GS 52.

²⁴ Usp. CD 14; SC 64.

²⁵ Usp. CD 13, 28, 30; PO 6.

²⁶ Usp. GE 10; PO 8.

²⁷ Usp. GS 52.

²⁸ Usp. CD 17; PO 9; AA 6, 10, 25-26, 28-32.

²⁹ Usp. LG 45; CD 15; OT 2; PC 14; PO 11.

³⁰ usp. AG 2.

³¹ AA 2.

³² PO 2. Vidi također: LG 13, 17, 30, 32; AG 5, 6, 10, 35-37.

³³ LG 30.

³⁴ Usp. LG 10-12, 34-36; AA 2, 3.

su nosivi stupovi identiteta kateheze:³⁵ objekt ili sadržaj kateheze (Riječ Božja, shvaćajući katehezu kao službu Riječi); subjekt (čovjek vjernik, shvaćajući katehezu kao odgoj u vjeri); institucija (Crkva, shvaćajući katehezu kao djelo i izričaj Crkve). Podsjetimo se na neke važnije doprinose saborskih dokumenata koji imaju neporecivu katehetsku važnost.³⁶

Konstitucija *Sacrosanctum concilium*, o liturgiji, donosi obnovljeno viđenje liturgije i poticaje koji su dani za sudjelovanje u liturgiji i za liturgijsku obnovu. Konstitucija *Dei verbum*, o objavi, donosi novo poimanje objave i vjere, i obnovljeno vrednovanje Svetoga pisma. Konstitucija *Lumen gentium*, o Crkvi, u središte stavlja spoznaju da je Crkva Narod Božji, da je Crkva misterij te ekleziologiju zajedništva i sudjelovanja, s nadilaženjem institucionalne prevlasti i kleričkoga monopola. Na taj se način otvara mogućnost za evanđeoskijim poimanjem Crkve te za mogućnošću aktivnoga sudjelovanja laika u jednakosti dostojanstva u životu i poslanju Crkve.³⁷ Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes*, o Crkvi u suvremenome svijetu, u kojoj svijet i povijest poprimaju značenje teoloških mjesta, ističe važnost misije i služenja, ponovno se između vjere i moderne kulture uspostavlja dijalog, nakon stoljeća obostranoga nerazumijevanja. To otvaranje Crkve svijetu koje se dogodilo na Drugome vatikanskom saboru neki nazivaju »kopernikanskim preokretom«³⁸. Dekret *Apostolicam actuositatem*, o apostolatu laika, ističe kako je »pravo i dužnost vršenja apostolata zajedničko svim vjernicima, i klericima i laicima«³⁹, te da »laici dobivaju dužnost i pravo na apostolat iz samoga svojega ujedinjenja s Kristom Glavom«⁴⁰, a ne tek po pozivu ili mandatu od hijerarhije. Dekret *Ad gentes*, o misijama, sa svojom evangelizacijskom dimenzijom i ponovnim vrednovanjem katekumenskoga itinerarija utječe i na katehetsko područje. Dekret *Unitatis redintegratio*, o ekumenizmu, potvrđuje ekumenski zaokret; i to će imati važan utjecaj na katehetskome području. Dekret *Dignitatis humanae*, o vjerskoj slobodi, potvrđuje središnje mjesto ljudske osobe te priznaje pluralizam i ljudska prava.

³⁵ Usp. G. ADLER – G. VOGELEISEN, *Un siècle de catéchèse en France 1893-1980. Histoire-Déplacements Enjeux*, Beauchesne, Paris, 1981., str. 9.

³⁶ Usp. E. ALBERICH, »Kateheza u kontekstu II. vatikanskog sabora i posaborskog razdoblja«, u: *Kateheza*, 23 (2002.), br. 3, str. 218-219; ISTI, *La catechesi oggi. Manuale di catechetica fondamentale*, Elle Di Ci, Torino, 2001., str. 22; J. T. ŠAGI-BUNIĆ, *20 godina poslije II. vatikanskog koncila*, u: V. KOŠIĆ – A. PERANIĆ (ur.), *Jeke jednoga Koncila*, str. 38-60; B. Z. ŠAGI, *Drugi vatikanski koncil – polazište nove teološko-pastoralne prakse*, str. 26.

³⁷ B. Z. ŠAGI, *Drugi vatikanski koncil – polazište nove teološko-pastoralne prakse*, str. 26.

³⁸ Usp. I. KURTOVIĆ, »II. vatikanski koncil – aggiornamento svetosti«, u: V. KOŠIĆ – A. PERANIĆ (ur.), *Jeke jednoga Koncila*, str. 62.

³⁹ AA 25.

⁴⁰ AA 3.

Može se slobodno reći da je Sabor donio novo poimanje pastorala te novu impostaciju katehetskoga djelovanja.⁴¹ Sabor je pozvao katehezu da se vrati na primarni izvor – Božju riječ, pohranjenu ponajprije u Bibliji, te na promišljanje kateheze u funkciji odgoja vjere kao egzistencijalnoga stava osobe, i smještajući je u projekt Crkve koja služi, a ne osuđuje.

Saborske pastoralno-katehetske ideje artikulirale su se puno jasnije u posaborskom razdoblju. Ne samo da je obnovljen pastoral, pedagogija i organizacija kateheze, već se produbilo teološko utemeljenje kateheze, posebno što se tiče njezine eklezijalne dimenzije. Možemo naznačiti temeljne konture »novoga posaborskog lica« kateheze: prioritet evangelizacije, važnost Biblije, antropološka dimenzija kateheze, izraženija socio-politička senzibilnost, prioritet pastorala i kateheze odraslih, kršćanska zajednica kao izvor, mjesto i cilj kateheze,⁴² vrednovanje medija, otkrivanje novih metoda, stvaranje novog govora vjere, posebno neverbalne komunikacije itd.⁴³

Novi se »saborski« mentalitet ogleda u brojnim dokumentima koji su označili tijek posljednjih desetljeća. Uporišnu točku katehetskih posaborskih kretanja predstavlja *Opći katehetski direktorij* Kongregacije za kler koji se po izričitoj odredbi Drugoga vatikanskog sabora pojavljuje 1971. godine. On se ponovno izrađuje kao *Opći direktorij za katehezu* 1997. Među važne posaborske dokumente valja spomenuti i *Red uvođenja odraslih u kršćanstvo (Ordo initiationis christianae adultorum, 1972.)*, papinske pobudnice *Evangelii nuntiandi* i *Catechesi tradendae*, skup u Puebli, pojedine nacionalne katehetske direktorije i temeljne dokumente. Tomu treba dodati i bogatstvo katehetske literature koja je doživjela procvat nakon Sabora (katekizmi, vjeronaučni udžbenici, različita katehetska pomagala i literatura, uvodi u vjeru...). Posebno spominjemo *Katekizam Katoličke Crkve (KKC)*⁴⁴ koji donosi glavne sadržaje suvremene kateheze.

⁴¹ Usp. E. ALBERICH, »La catequesis en el contexto del Concilio Vaticano II y el postconcilio«, u: *Teologia y Catequesis*, 1993./45-48, str. 277-292.

⁴² Usp. T. STENICO, *Evangelizzazione, catechesi, catechisti. Una nova tappa per la Chiesa del Terzo Millennio*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1999., str. 191.

⁴³ E. ALBERICH, *La catechesi...*, 22. Tako *Opći direktorij za katehezu* navodi sljedeće pozitivne aspekte koji ukazuju na posaborske plodove: veliki broj posvećenih osoba i laika koji rade na pastoralno-katehetskom području; misionarsko-katekumensko obilježje kateheze, prvenstvo kateheze odraslih, pojačana i produbljena katehetska misao, stvaranje konkretnih pastoralnih projekata. Usp. KONGREGACIJA ZA KLER, *Opći direktorij za katehezu*, KS/NKU, Zagreb, 1997., br. 29.

⁴⁴ *Katekizam Katoličke Crkve*, Hrvatska biskupska konferencija, Zagreb, 1994.

1.3 Prihvaćanje Sabora u Hrvatskoj

»Pitanje o značenju jednog Sabora može se postaviti s obzirom na opću Crkvu, a može se postaviti i s obzirom na pojedinu pokrajinsku Crkvu. Ta dva pitanja nisu istovjetna.«⁴⁵ Iščitavajući neke od ozbiljnijih sinteza koje su se pojavile nakon dvadeset, trideset, ili trideset i pet godina nakon Sabora, može se dobiti opći uvid o tome koliko je Sabor usmjerio Crkvu u drugoj polovici 20. stoljeća, na općoj razini. Budući da je svaka partikularna Crkva dio određenoga socio-kulturnog konteksta, postoji velika stupnjevitost u prihvaćanju Sabora od jedne do druge Crkve. Ako Sabor shvatimo kao »veliki zaokret u povijesti katoličke Crkve«, kao novi milosni i povijesni početak dugog procesa samospoznavanja Crkve i njezina otvaranja suvremenom svijetu (*aggiornamento*), onda se u ocjeni toga zaokreta prvenstveno mora polaziti od povijesno-kulturno-društvenoga položaja pojedine mjesne Crkve. Sve mjesne Crkve nisu imale jednake objektivne uvjete da bi apsorbirale sve ono što se idejno pokrenulo (teološki), pa događaj Sabora nije značio svuda početak jednog procesa.

»Drugi vatikanski koncil uspostavio je načelno i idejno novi odnos Crkve i svijeta, a taj se novi odnos mogao ostvariti više ili manje uspješno u onom dijelu svijeta, koji je bio pošteđen totalitarističkih režima.«⁴⁶ Ne smijemo zaboraviti da je Crkva u Hrvata upravo svoje posaborske godine proživjela u ozračju jednoga takvog režima. Stoga se saborska obnova mogla dogoditi samo u onim područjima koja nisu izlazila iz okvira unutarcrkvenoga života. Temeljni saborski zaokret novoga odnosa Crkve i svijeta, morao je kod nas pričekati neko novo ili bolje vrijeme.

Nakon II. svjetskog rata Crkva se u Hrvatskoj našla u potpuno novom položaju, koji se održao, s manjim razlikama, do demokratskih političkih izbora u proljeće 1990. godine. To razdoblje u trajanju od pedeset godina bilo je obilježeno dubokom podjelom između Crkve i društva. Crkva je bila isključena iz javnoga života, a religija proglašena privatnom stvari, ali i društveno-politički nepodobnom. To isključivanje Crkve iz javnoga života izazvalo je u Crkvi osjetnu tendenciju k zatvaranju, mnogo se toga moralo učiniti vlastitim silama, pa je tako jačao svojevrsan 'klerikalizam'. Za vrijeme komunističke vladavine u Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj dijelom je prisutna »piramidalna« ekleziologija sa snažnim načelom autoriteta.⁴⁷ Iako je nakon Drugoga vatikanskog sabora Crkva zadobila razmjerno

⁴⁵ K. RAHNER, »U čemu je trajno značenje Drugog vatikanskog koncila«, u: *Obnovljeni život*, 40 (1985.), br. 3, str. 318.

⁴⁶ I. MIKLENIĆ, »Uvod«, u: ISTI (ur.), *Koncil je nezaobilazan*, Okrugli stol »Glasa koncila« uz 30. obljetnicu II. vatikanskog koncila, Glas koncila, 1996., str. 7-8.

⁴⁷ Usp. J. BALOBAN – N. DOGAN – Đ. HRANIĆ, »Svećenici i biskupi – vodstvo i komunikacija u Crkvi«, u: P. ARAČIĆ (ur.), »Jeremija, što vidiš?«. *Crkva u hrvatskom tranzicijskom društvu*, Teologija u Đakovu, Đakovo, 2001., str. 10.

veliku slobodu na unutarcrkvenome planu, a još veću s dolaskom demokracije, mentalitet crkvenih službenika i dalje ostaje u znatnoj mjeri piramidalan.⁴⁸

Organizacija vjernika laika bila je onemogućena, pa i kontakti vjernika sa svećenicima bili su »nepoželjni«. ⁴⁹ Ono u čemu je Crkva povremeno uspijevala, a što je imalo pastoralni, ali i društveni odjek, jest organiziranje velikih jubileja, masovnih hodočašća u poznata hrvatska nacionalna marijanska svetišta. Ti su veliki vjernički skupovi, međutim, više razvijali i učvršćivali crkvenost tradicionalnoga nego modernoga i saborskoga tipa. Bili su obilježeni vjerskim, nacionalnim i trijumfalnim nabojem, što u ono vrijeme nije imalo nužno negativne konotacije. Počesto su ti skupovi pridonosili više čuvanju nacionalnoga i kulturnoga identiteta mnogih pojedinaca, a manje učvršćivanju njihova vjerničkoga identiteta.⁵⁰

Od šezdesetih godina pa nadalje, sustavnije se započinje s katehizacijom u župama i samostanima.⁵¹ Budući da je bio onemogućen apostolat laika, teret pastorizacije i katehizacije uglavnom su nosili svećenici, redovnici, a posebno veliki broj redovnica koje su se nakon prisilnoga napuštanja škola, bolnica, internata, dječjih vrtića, usmjeravale na pastoral, katehezu i vođenje liturgijskog crkvenog pjevanja.

»Crkva je u svom pastoralnom djelovanju nastojala najviše promicati i ostvarivati eklezijalnu dimenziju vjere i to na privatnoj, obiteljskoj i župnoj razini. Ta je situacija pridonijela razvoju 'tradicionalnog' pastora koji se temeljio uglavnom na podjeli sakramenata. Suženi prostor djelovanja župe izražen sintagmom 'privatnost vjere' činio je to da je župa ostajala u reaktivnom modelu servisa i podjele sakramenata; njezina se funkcija reducirala na obrednu službu.«⁵²

U mnogim župama bilo je onemogućeno organizirati cjelovit pastoral i katehezu zbog nedostatka crkvenoga prostora i nemogućnosti brzoga i nesmetanoga dobivanja građevinske dozvole. Jedno elastičnije razdoblje dolazi nakon potpisivanja Protokola između Svete Stolice i Jugoslavenske vlade 1966. godi-

⁴⁸ Usp. T. IVANČIĆ, »Prihvaćanje Drugog vatikanskog koncila u Hrvatskoj«, u: P. ARAČIĆ (ur.), »Jeremija, što vidiš?«, str. 45.

⁴⁹ Usp. V. BAJSIĆ, *Život i problemi crkvene zajednice*, KS, Zagreb, 2000., str. 620-623.

⁵⁰ Usp. J. BALOBAN, »Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci«, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.), br. 3-4, str. 566.

⁵¹ U poslijeratnome vremenu mogu se jasno uočiti četiri faze razvoja i ostvarivanja katehetskoga djelovanje: prva faza ostvarivanja vjerskoga odgoja događa se od 1944./45. do 1951./52.: to je vrijeme postupnoga isključivanja vjeronauka iz škole. Druga faza traje od 1951./52. do 1962./65.: to je razdoblje postupnoga uspostavljanja sustava župnoga vjeronauka; treća faza traje od 1965. do 1990; to je vrijeme učvršćivanja i razvijanje modela župnoga vjeronauka te mnogih posaborskih katehetskih gibanja. Četvrta faza počinje 1990./1991. Te se godine, naime, vjeronauk ponovno uvodi u hrvatski školski sustav, nakon četrdeset i pet godina njegova nasilnoga izbjivanja.

⁵² P. ARAČIĆ – R. RAZUM, »Župni pastoral«, u: P. ARAČIĆ (ur.), »Jeremija, što vidiš?«, str. 132.

ne.⁵³ Od velike važnosti za život i razvoj Crkve u Hrvata bilo je otvaranje granica, a time i mogućnost kontakta s kršćanskom Zapadnom Europom. To je bilo posebno važno zbog dostupnosti stranoga tiska, teološke literature i mogućnosti odlaska svećenika na poznata europska učilišta.

Prihvatanje Sabora ostvaruje se u nekoliko faza: riječ je o fazama oduševljenja, polarizacije i otrežnjenja te fazi realizma kršćanske nade.⁵⁴ U ovome će radu, zbog posebnosti razvoja katehetske misli i djelovanja u Crkvi u Hrvata, biti riječi o dvije temeljne faze: razdoblje od Sabora do 1990. godine; vrijeme od 1990. do danas.

2. (Ne)ostvarenje pastoralno-katehetske obnove u Hrvatskoj u posaborskom vremenu

Budući da naša tema obuhvaća dva široka područja: pastoral i katehezu, veoma je teško biti cjelovit, a da se pri tom ne zapostavi jedno ili drugo područje. Navest ćemo stoga najvažnije događaje u Crkvi u Hrvata, imajući u vidu specifične društveno-političke okolnosti u kojima se saborska obnova događala na našim prostorima.

Sagledavajući ono što se u ovih četrdeset godina učinilo, imajući u vidu okolnosti, i na jednome i na drugome području, može se sa sigurnošću reći da je postojalo svojevrsno saborsko oduševljenje koje je bilo pokretačka snaga i da su nositelji takva entuzijazma učinili mogućim ono što se objektivno činilo nemogućim.

Najprije nekoliko riječi o događajima koji su indirektno odredili kasnija pastoralno-katehetska gibanja.

2.1 Osnivanje važnih crkvenih institucija

Jedan od važnijih događaja bio je pokretanje katoličkih novina *Glasa koncila*, čiji je prvotni cilj bio informirati hrvatsku javnost o onome što se događalo na Drugome vatikanskom saboru i na taj je način ovaj list od samih početaka promicao saborske ideje i izravno pridonio oblikovanju novoga lica saborske Crkve na ovim prostorima.⁵⁵ Ovdje moramo spomenuti i *Mali koncil* – danas poznat kao *Mak*, koji upravo ove godine (2005.) obilježava četrdeset godina svoga izlaženja.

⁵³ Usp. S. ZRINŠČAK, »Odnos Crkve i države u Hrvatskoj od 1945. do 1990. godine«, u: I. GRUBIŠIĆ (ur.), *Religija i sloboda. Religijska situacija u Hrvatskoj 1945-1990*, Institut za primijenjena društvena istraživanja, Split, 1993., str. 117-119.

⁵⁴ Više o tim fazama vidi na primjer u: W. KASPER, *Trajno značenje Drugoga vatikanskog sabora za Crkvu*, str. 8-9.

⁵⁵ Usp. Ž. KUSTIĆ, »'Glas Koncila' u pokoncilskom vremenu«, u: V. KOŠIĆ- A. PERANIĆ (ur.), *Jeke jednoga Koncila*, str. 121-152.

Kao časopis koji je u cijelosti pastoralno-katehetski i odgojno-religijski usmjeren, ostaje i dalje jedinstven list na našim prostorima.⁵⁶

Druga važna institucija je osnivanje *Kršćanske sadašnjosti* – ustanove koja je na teološko-znanstvenome i na pastoralno-teološkome području odigrala presudnu ulogu da saborska teologija bude istraživana, popularizirana i široj javnosti dostupna.⁵⁷ Kršćanska je sadašnjost, prevodeći saborske dokumente, prevodeći djela stranih autora, potičući tadašnje hrvatske teologe na pisanje i objavljivanje, najizravnije ostvarivala saborsku misao i pridonosila razvijanju teološke misli u Crkvi u Hrvata. Važnu ulogu u promicanju saborske misli odigralo je i *Ćirilo-Methodsko društvo* u Zagrebu te *Crkva u svijetu* u Splitu.

Teološko-pastoralni tjedan za svećenike koji započinje radom usporedno sa Saborom, 1961. godine,⁵⁸ također svjedoči o bogatome posaborskom pastoralnom gibanju.

2.2 Katehetska posaborska gibanja

Katehetska gibanja, potaknuta važnim saborskim dokumentima, imala su snažan odjek u Hrvatskoj, unatoč komunističkoga represivnog sustava. J. Turčinović to vrijeme naziva živim valom katehetske obnove kod nas, za koju on vjeruje da je jedna od življih činjenica u našoj Crkvi.⁵⁹

2.2.1. Katehetske škole

U vrijeme poslije Drugoga vatikanskog sabora sve se više osjećala potreba za sustavnijom i stručnijom formacijom kateheta i katehista. U skladu s tom potrebom pokreće se katehetska izobrazba putem katehetskih ljetnih škola. Prva Katehetska ljetna škola (KLJŠ) održana je 1971. godine. Od tada gotovo svake godine škole su se održavale u različitim gradovima diljem Hrvatske i Bosne i Hercegovine te su prerasle u jedan od najznačajnijih vjerskih skupova u našoj zemlji te označile prekretnicu u razvoju kateheze na teoretskome i praktičnome

⁵⁶ Spomenuta obljetnica izvrsna je prigoda za ozbiljniji osvrt i procjenu doprinosa *Maka* religioznom odgoju i katehezi.

⁵⁷ Usp. J. T. ŠAGI BUNIĆ, »Deset godina Kršćanske sadašnjosti«, u: *Svesci*, 1979./ br. 34, str. 2-26; J. BALOBAN, »Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci«, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.), br. 3-4, str. 559-583; J. TURČINOVIĆ, »Kršćanska sadašnjost u pokoncilskoj obnovi«, u: V. KOŠIĆ- A. PERANIĆ (ur.), *Jeke jednoga Koncila*, str. 153-184.

⁵⁸ Vidi: J. BALOBAN, *Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci*, 563. Ove godine, 2005., održan je 45. Teološko-pastoralni tjedan za svećenike.

⁵⁹ Usp. J. TURČINOVIĆ, »'Kršćanska sadašnjost' u pokoncilskoj obnovi«, u: V. KOŠIĆ- A. PERANIĆ (ur.), *Jeke jednoga Koncila*, str. 161.

području.⁶⁰ KLJŠ dala je veliki doprinos ne samo praktičnome pastoralno-katehetskom radu već i nastajanju novih katehetskih materijala, priručnika i zbornika, kao i prvoga dokumenta naših biskupa o obnovi religioznoga odgoja i kateheze.

Godine 1973. počinju se organizirati kod nas, pod pokroviteljstvom Unije viših redovničkih poglavarica Jugoslavije (UVRPJ), tj. u organizaciji Pastoralne komisije pri UVRPJ, katehetske zimske škole za redovnice katehistice. Škola je zamišljena kao struktura trajnoga obrazovanja redovnica stalno angažiranih u pastoralnome radu. Uz KLJŠ odigrala je iznimno važnu ulogu u školovanju i doškolovanju pastoralno-kateetskoga kadra.⁶¹

Iako je dugi niz godina okupljala gotovo isključivo redovnice, od prije nekoliko godina unazad sve je više laika-vjeroučitelja i vjeroučiteljica, uz sestre redovnice, koji sudjeluju u tome obliku okupljanja i permanentnoga kateetskog usavršavanja.⁶² Danas je to, naime, škola koju organizira NKU u suradnji s HUVRP i namijenjena je vjeroučiteljima koji rade u osnovnim školama.

2.2.2. Katehetski i slični instituti

Osim spomenutih katehetskih škola javljaju se i drugi oblici promicanja kateetskoga gibanja. Godine 1961. osnovan je u Zagrebu jednogodišnji tečaj katehetike za redovnice. Tri godine kasnije, tj. 1964. reformiran je u ustanovu dvogodišnjega kateetskog studija i kao takav djeluje sve do 1978. godine kada prerasta u četverogodišnji studij kroz koji je prošlo te prolazi mnogo studenata, danas osobito laika, koji se osposobljavaju za stručne katehete, vjeroučitelje te religiozne pedagoge. Slične ustanove rađaju se i u drugim gradovima Hrvatske.⁶³

⁶⁰ Kraći pregled povijesti i glavnih obilježja KLJŠ-a vidi u: M. ŠIMUNOVIĆ, »Katehetska ljetna škola«, u: M. PRANJIC (ur. hrv. izd.), *Religijsko-pedagoško-katehetski leksikon*, Katehetski salezijski centar (nadalje KSC), Zagreb, 1991., str. 298-300.

⁶¹ Ovom prigodom želimo istaknuti neprocjenjiv doprinos redovnica u posaborskoj pastoralno-kateetskoj praksi i smatramo da bi trebalo cjelovito istražiti i objektivno prosuditi doprinos redovnica u cjelokupnome pastoralno-kateetskom djelovanju Crkve u Hrvata.

⁶² O Kateetskoj zimskoj školi vidi: M. PRANJIC, »Kateetska zimska škola«, u: ISTI, (ur. hrv. izd.), *Religijsko-pedagoško-kateetski leksikon*, str. 306-307.

⁶³ Detaljnije o tome vidi u: M. PRANJIC, *Kateetsko gibanje u našoj Crkvi poslije Drugog svjetskog rata*, str. 49; J. LADIKA, »Kateetski institut pri KBF«, u: M. PRANJIC, (ur. hrv. izd.), *Religijsko-pedagoško-kateetski leksikon*, str. 316-317.

Ovdje je važno spomenuti i druge značajne ustanove koje su pridonijele saborskoj obnovi kao što su: Institut za crkvenu glazbu »Albe Vidaković« KBF-a u Zagrebu (1963.), Institut za teološku kulturu laika istoga Fakulteta (1967.), Kateetski salezijski centar (1975.) i dr.

2.2.3. Izdavačka djelatnost: katehetski časopisi

Važnu ulogu u promicanju katehetskoga pokreta imaju i katehetski časopisi kao što su »Katehist« (1963.-1971.), »Kateheza« Katehetskoga salezijanskog centra⁶⁴, prilog »Službe Riječi (ROK) Pastoralno-katehetske službe »Kršćanske sadašnjosti«,⁶⁵ Mak⁶⁶. U okviru ovih institucija pokrenute su i različite publikacije katehetske naravi te druga katehetska pomagala.⁶⁷

Godine 1998. Nacionalni katehetski ured HBK počeo je izdavati »Katehetski glasnik« koji ima za cilj međusobno povezivanje svih katehetskih djelatnika, bolju koordinaciju njihova rada te iznošenje raznih iskustava i modela rada.⁶⁸

2.2.4. Katehetski dokument

Biskupska konferencija (bivše) Jugoslavije izdala je 1983. prvi službeni katehetski dokument »Radosno navještanje Evanđelja i odgoj u vjeri«. Riječ je o prvome bazičnom posaborskom evangelizacijsko-katehetskom dokumentu Biskupske konferencije Jugoslavije. Taj je dokument istodobno plod naročito posaborskih obnoviteljskih nastojanja, i novo polazište i putokaz »za još zauzetije, sustavnije, stručnije i stvaralačkije zalaganje u radosnom naviještanju Evanđelja i trajnom odgoju svih članova naših kršćanskih zajednica u vjeri«⁶⁹.

2.2.5. Katekizmi, katehetski priručnici i vjeronaučni udžbenici

U razdoblju nakon Drugoga vatikanskog sabora budi se veće zanimanje za razna katehetska pomagala te se izdaju različita katehetska sredstva za rad s djecom, adolescentima i mladima:

⁶⁴ Prvi broj *Kateheze* izlazi 1979. godine i zasad je ostao jedini stručni katehetski časopis; izlazi četiri puta godišnje.

⁶⁵ *Religiozni odgoj i kateheza* (ROK) pojavljuje se 1979. godine. Iste godine, nakon šest brojeva, prestao je izlaziti. Glavni mu je urednik bio Josip Baričević.

⁶⁶ Vidi gore, točka 2.1.

⁶⁷ Usp. M. PRANJIĆ, *Katehetsko gibanje...*, str. 50.

⁶⁸ Usp. M. ŠIMUNOVIĆ, »Uvodna riječ«, *Katehetski glasnik*, 1 (1999.), br. 1, str. 5.

⁶⁹ Iz uvodne riječi predsjednika Katehetskog vijeća Biskupske Konferencije Jugoslavije. Vidi: BISKUPI JUGOSLAVIJE, *Radosno navještanje evanđelja i odgoj u vjeri. Temeljne smjernice o obnovi religioznog odgoja i kateheze*, KS, Zagreb, 1983., str. 8-9.

Godine 2002. Hrvatska biskupska konferencija izdaje pastoralni dokument *Na svetost pozvani* koji donosi smjernice za poticanje svih odgovornih u Crkvi na intenzivnije i djelotvornije pastoralno djelovanje u duhu Drugoga vatikanskog sabora. Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Na svetost pozvani. Pastoralne smjernice na početku trećega tisućljeća*, GK, Zagreb, 2002.

- katekizmi o. Stanka Weissgerbera, jednog od najistaknutijih pionira katehetske obnove u Hrvatskoj (između 1967. i 1974. godine).⁷⁰
- Izdavačka kuća Glas Koncila izdavala je razne katehetske materijale te devet manjih knjiga izdanih između 1972. i 1982. godine za rad u katehizaciji. Posljednjih je godina ta izdavačka kuća počela izdavati nove vjeronaučne udžbenike⁷¹ te različite katehetske materijale.⁷²
- Katekizmi objavljeni od strane Katehetskog vijeća iz Subotice: riječ je o šest priručnika za vjerski odgoj za djecu od 6./7. do 12./13. godine, uređenih poslije 1975. godine od strane jedne ekipe.
- Katekizme Kršćanske sadašnjosti izradila je ili pripremila radna ekipa PAKS (1973.-1979.), kasnije nazvana SYMBOLON (poslije 1979.)⁷³. Nakon uvođenja vjeronauka u osnovne i srednje škole katekizmi u izdanju Kršćanske sadašnjosti rabili su se do šk. god. 2003./2004 odnosno 2004./2005. kao udžbenici za školski vjeronauk u osnovnoj školi. Katekizam *Snagom duha* još je uvijek obvezatni školski udžbenik za 8. razred osnovne škole. U razdoblju od 2003.-2004. Kršćanska je sadašnjost izdala i nove vjeronaučne udžbenike za vjeronauk u osnovnoj školi.⁷⁴

⁷⁰ On izdaje dva priručnika za mlade od 13-15 godina: 1971. godine *S Kristom kroz mladost* za učenike 7. razreda i 1972. godine *S vjerom u život* za učenike 8. razreda. Usp. P. CRNJAC, »Katehetska pomagala«, u: M. PRANJIC (ur. hrv. izd.), *Religijsko-pedagoško-katehetski leksikon*, 301-302; J. BARIČEVIĆ, »Renouveau de la catéchèse en Yougoslavie«, u: *Lumen Vitae*, 40 (1985.), br.1, str. 94.

⁷¹ U razdoblju od 2003.-2004. Glas Koncila izdao je nove vjeronaučne udžbenike za 1. i 2. razred osnovne škole: J. JAKŠIĆ – K. MIČANOVIĆ, *Učimo ljubiti Boga i ljude*, za 1. razred; ISTI, *Rastimo u zahvalnosti*, za 2. razred. Uz te udžbenike izdane su i odgovarajuće vježbenice te priručnici za vjeroučitelje.

⁷² Npr. R. LIBRIĆ – M. RAŠPOLIĆ – R. ŠČUKA, *Na Tvoju riječ*, Kateheze za mlade, GK, Zagreb, 2002.

⁷³ Prvi katekizam, *U tvojoj radosti, Gospodine*, francuskoga porijekla, objavljen je 1971. Namijenjen je djeci od 7-9 godina. Godine 1973. izlaze katekizmi *Katekizam 3*, *Katekizam 4*, *Katekizam 5* i *Katekizam 6*, austrijskoga porijekla, prilagođeni našim potrebama. Radna ekipa PAKS/SYMBOLON izdaje i izvorne hrvatske katehetske priručnike, koji su velika novost u izradbi takvih priručnika i zbog izbora tema, pedagoških pristupa, artikulacije i interpretacije literarnih i biblijskih tekstova, umjetničkih reprodukcija, simboličkih fotografija. Prvi takav katekizam, *Pozvani na gozbu*, izlazi 1976. godine. Autori su: J. Baričević, G. Šabić, J. Turčinović. Namijenjen je djeci od 7./8. do 9./10. godine, tj. za prvopričesničku dob. Godine 1977. izlazi drugi: *Snagom Duha*, iste autorske ekipe. Namijenjen je mladima koji se pripremaju za sakrament krizme i njihovim roditeljima. Godine 1982. izlazi katekizam *Podimo zajedno 5* za peti razred osnove škole, a 1984. *Put u slobodu 6* za šesti razred osnovne škole. Uređuju ih J. Baričević i G. Šabić.

⁷⁴ Riječ je o, zasada, četiri vjeronaučna udžbenika: I. Pažin i dr., *Za stolom ljubavi i pomirenja*, 2004. – udžbenik za 3. razred; R. Razum, *Ja sam put*, 2003. – za 5. razred (uz taj je udžbenik izdana i radna bilježnica te priručnik za vjeroučitelje); R. Razum, *Pozvani na slobodu*, 2003. – za 6. razred (uz taj je udžbenik izdana i radna bilježnica te priručnik za vjeroučitelje); J. Periš i dr., *Zajedno u ljubavi*, 2003. – za 7. razred; I. Pažin – A. Pavlović, *Na putu vjere*, 2004. – za 4. razred.

- Valja još spomenuti salezijanski izdavački centar koji objavljuje niz katehetskikh pomagala za rad s djecom i mladima. Salezijanski pastoralni centar (SPAC) nastaje 1971. da bi se 1975. godine konstituirao u Katehetski salezijanski centar (KSC). U suradnji s poznatom izdavačkom kućom audiovizualnih sredstava LDC iz Torina priređuje seriju dijafilmova i dijapozitiva za rad u katehezi. Danas je KSC angažiran u izdavanju udžbenika za srednjoškolski vjeronauk te ostale literature vezane uz tematiku kateheze i pastorala mladih.⁷⁵

2.2.6. Katehetski i vjeronaučni programi

Nakon demokratskih promjena, na temelju rasprave stručne i šire javnosti u Hrvatskoj te na temelju prijedloga Biskupske konferencije hrvatskoga jezičnog područja, donesena je odluka o uvođenju konfesionalnoga vjerskog odgoja i obrazovanja u osnovne i srednje škole, počevši od 1991./92. školske godine.⁷⁶ Odmah po donošenju te odluke pristupilo se izradi novih planova i programa za vjeronaučnu nastavu. Tijekom proteklih trinaest godina vjeronauka ti su programi kako za osnovnu tako i za srednju školu doživjeli više promjena i dorada.⁷⁷

⁷⁵ Za srednju školu udžbenici su izrađeni u razdoblju između 1992.-1994. godine: M. Pranjić, *Jeka duše*, za 1. razred; M. Pranjić – A. Stojić, *Zov slobode*, za 2. razred; M. Pranjić, *Na izvorima*, za 3. razred i M. Pranjić – A. Stojić, *Životu ususret*, za 4. razred. Šk. god. 2003./2004. izlazi novi vjeronaučni udžbenik za 1. razred: R. Paloš i dr., *Smisao života*. Šk. god. 2004./2005. izlazi novi udžbenik za drugi razred: R. Paloš i dr., *Odvažni svjedoci*.

⁷⁶ Naši su biskupi naglasili dva utemeljenja za uvođenje vjeronauka u školu: utemeljenost s teološko-crkvenog i antropološko-pedagoškog stajališta. Usp. *Poruka hrvatskih biskupa o vjerskom odgoju u školi i župnoj zajednici (lipanj 1991.)*, u: AKSA, br. 24 (1098), 14. lipnja 1991., Prilog VI, str. 19-21.

⁷⁷ Biskupska konferencija na zasjedanju u Zadru 11. travnja 1991. odobrila je planove i programe katoličkoga vjerskog odgoja i obrazovanja za osnovnu i srednju školu na pet godina. Za osnovnu školu izrađen je plan i program na temelju postojećega programa za župni vjeronauk. Radna ekipa za pisanje srednjoškolskoga vjeronaučnog programa izradila je novi Plan i program prema austrijskom programu BHS (Berufsbildende höhere Schulen – srednje stručne škole). Budući da je Biskupska konferencija odredila da se nastavi s provjerom i doradom odobrenih planova i programa te s izradbom njihovih definitivnih verzija, radne su ekipe nastavile rad na izmjeni i doradi tih programa. U skladu s time 14. listopada 1997. HBK odobrila je obnovljeni *Plan i program katoličkog vjeronauka za osnovnu školu* (HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Plan i program katoličkoga vjeronauka u osnovnoj školi*, NKU/Ministarstvo prosvjete i športa RH, Zagreb, 1998.). Taj je program doživio stanovite izmjene te je 3. travnja 2003. godine Hrvatska biskupska konferencija na plenarnom zasjedanju u Zagrebu odobrila *Program katoličkog vjeronauka u osnovnoj školi* (HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Program katoličkoga vjeronauka u osnovnoj školi*, NKU HBK, Zagreb, 2003.). Obnovljeni program za srednju školu odobrila je Hrvatska biskupska konferencija na svom 23. plenarnom zasjedanju 17. listopada 2001. godine u Požegi (HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Program nastave katoličkog vjeronauka za srednje škole*, HBK-NKU, Zagreb, 2002.)

Vjerski se odgoj može provoditi i u ustanovama predškolskoga odgoja.⁷⁸ Izrađeni su i programi za provođenje toga odgoja.⁷⁹ Za sada se, međutim, taj odgoj ostvaruje samo u onim predškolskim ustanovama gdje za to postoji zanimanje roditelja i osposobljeni odgojitelji. Sustavnije osposobljavanje odgojitelja u vjeri pri visokim crkvenim učilištima započelo je šk. god. 2001./2002.

Godine 2000. izlazi i program za župnu katehezu koji ima za cilj obnovu župne kateheze te obnovu župnih zajednica.⁸⁰

2.2.7. Osnivanje katehetskih ureda

Veliku ulogu u promicanju kateheze i vjeronauka, osobito u promociji trajne formacije vjeroučitelja imaju (nad)biskupijski uredi. (Nad)biskupijski katehetski uredi djeluju u uskoj povezanosti i suradnji s Nacionalnim katehetskim uredom Hrvatske biskupske konferencije koji je smjerodavno, operativno i koordinacijsko tijelo na razini Hrvatske biskupske konferencije. Nacionalni katehetski ured HBK, utemeljen 1993. godine, kao radno tijelo pri Tajništvu Hrvatske biskupske konferencije, rješava temeljna pitanja, osobito u suradnji s Ministarstvom znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske, koja se odnose na vjerski odgoj u predškolskim javnim ustanovama i vjeronauk u školi; pomaže u katehizaciji pojedinim biskupijama; izrađuje program za trajnu katehetsku formaciju vjeroučitelja; proučava i podupire katehetski pastoral; izrađuje, provjerava i promiče katehetske planove i programe te teološko-katehetsku literaturu i pomagala; brine također oko napredovanja vjeroučitelja u mentore i savjetnike te savjetnike-nadzornike.

(Nad)biskupijski katehetski uredi danas postoje pri svakoj (nad)biskupiji.⁸¹

⁷⁸ Usp. A. HOBLAJ, »Stari-novi problem prigovora (...) na uvođenje vjerskog odgoja u vrtiče«, u: *Katehetski glasnik*, 4 (2002.), br. 1, str. 185. Mogućnost takva odgoja potvrđena je i novim *Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica*, cit. dok., čl. 13.

⁷⁹ Nakon odobrenja HBK (1992.) Ministarstvo prosvjete i športa RH verificiralo je okvirni *Program vjerskog odgoja predškolske djece u izvanobiteljskim uvjetima*. Taj je program izradila Radna grupa za vjerski odgoj predškolske dobi Komisije Katehetskog vijeća Biskupske konferencije za katehetski plan i program (izd. Glas Koncila). Radi usklađivanja spomenutog Programa sa člankom 15 *Zakona o predškolskom odgoju* sredinom 2001. godine pod vodstvom predstojnika NKU HBK izrađen je *Program katoličkoga vjerskog odgoja djece predškolske dobi* odobren na zasjedanju HBK 17. listopada 2001. godine u Požegi. Ministarstvo prosvjete i športa RH – Zavod za unapređivanje školstva verificiralo ga je 15. siječnja 2002. godine.

⁸⁰ HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Župna kateheza u obnovi župne zajednice. Plan i program*, NKU HBK/ Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zagreb-Zadar, 2000.

⁸¹ Osnutak katehetskih ureda (KU): KU Zagrebačke nadbiskupije: osnovan je već 1968. godine; tijekom 70-tih godina preimenovan je u Katehetski centar da bi 1993. ponovno nazvan Katehetskim uredom; KU Splitsko-makarske nadbiskupije, 1981.; KU Đakovačko-srijemske biskupije: U okviru Biskupijskoga pastoralnog centra Sekcija za katehezu i pastoral mladih djeluje od 1989., a kao samostalni Ured djeluje od 1997.; KU Riječke nadbiskupije, 1991.;

2.3 Procvat novih zajednica

Ukorjenjivanje mnogih duhovno-molitvenih pokreta sedamdesetih godina, na poseban način svjedoči o živome posaborskom gibanju koje je zahvatilo šire vjerničke slojeve. Riječ je o fokolarinima, kursilju, karizmatiskim pokretima, neokatekumenima, bračnim vikendima, svećeničkom marijanskom pokretu, pokretu mladih iz Taizéa.⁸² Snažna gibanja među vjernicima, plod su nove vizije Crkve kao Božjega naroda. Smatra se da u našoj Crkvi ima preko tridesetak takvih udruuga i pokreta.⁸³

Prvi susret crkvenih duhovnih pokreta i novih zajednica održan je 10. travnja 1999. godine u Zagrebu. Tom prigodom je kardinal Bozanić istaknuo da se kroz njihovo djelovanje »crkva pomlađuje« i dodao: »Ovaj susret je znak i izazov našoj Crkvi, Crkvi zagrebačke biskupije. Ovdje sam zajedno s braćom u episkopatu i prezbiterima da sada s vama živimo crkveno zajedništvo i da vam dademo podršku za vaš život i poslanje u Crkvi i svijetu. Draga braćo i sestre, Crkva na vas računa, mi smo s vama.«⁸⁴

2.4 Ponovno buđenje laičkih službi

Dovoljan je već i letimičan pogled na saborske i posaborske dokumente koji govore o laicima pa da se shvati važnost i značenje laika u životu Crkve i društva, ali isto tako da se vidi veliki pomak unutar crkvenoga učenja kada je riječ o vjernicima laicima. I papa Ivan Pavao II. u svojim brojnim interventima ističe njihovu ulogu.

Svijest o identitetu i poslanju vjernika laika sve je više sazrijevala u posaborskome vremenu, a vrhunac je objava enciklike *Christifideles laici*.⁸⁵ Vjernici laici imaju, kao i kler, svoje mjesto u životu i poslanju Crkve, te svoje poslanje u svijetu, prema specifičnostima poziva, darova i službi. Više nije opravdano nikakvo dijeljenje laika i klerika, osim po službi. Osobito je neprihvatljivo onakvo

KU Šibenske biskupije, 1992.; KU Dubrovačke biskupije, 1996.; KU Hvarske biskupije, 1996.; KU Varaždinske biskupije, 1997.; KU Porečko-pulske biskupije, 1997.; KU Požeške biskupije, 1998.; KU Gospičko-senjske biskupije, 1999.; KU Krčke biskupije, 1999.; KU Zadarske nadbiskupije, 2000.

⁸² Usp. T. IVANČIĆ, »Duhovni pokreti u Crkvi u Hrvata«, u: *Crkva u svijetu*, 16 (1981.), br. 3, str. 247-252; ISTI, »Laički pokoncilski pokreti«, u: V. KOŠIĆ- A. PERANIĆ (ur.), *Jeke jednoga Koncila*, str. 185-223.

⁸³ Usp. J. BLAŽEVIĆ – M. NIKIĆ – I. KOPREK, »Duhovni religiozni pokreti«, u: P. ARAČIĆ (ur.), »Jeremija, što vidiš?«, str. 151-183.

⁸⁴ Glas koncila, br. 16, 18. travnja 1999., str. 12.

⁸⁵ Usp. IVAN PAVAO II., *Christifideles laici* (O pozivu i poslanju laika u Crkvi i u svijetu), KS, Zagreb, 1997.

dijeljenje koje je pridonijelo stvaranju situacije znatne pasivizacije, inferiorizacije te infantilizacije vjernika laika.

Čini se da je na razini dokumenata odnosno Učiteljstva, pitanje uglavnom jasno. Praksa, međutim, pokazuje određene znakove nesnalaženja. Jedno od nedovoljno razrađenih pitanja i na razini dokumenata ostaje, u svakom slučaju, pitanje crkvenih laičkih službi, odnosno pitanje sudjelovanje vjernika laika u crkvenim strukturama. Iako je od Sabora proteklo već četrdeset godina, svijest o poslanju vjernika laika u Hrvatskoj slabo je artikulirana, a laički apostolat tek je u povojima jedne sustavne i ozbiljne prisutnosti i angažmana. Činjenici slabe zaživljenosti toga učenja pridonijela je u velikoj mjeri represivna društveno-politička klima unutar koje je Crkva živjela, a koja je onemogućavala vjernicima laicima da slobodno, bez ozbiljnih posljedica za njihov konkretan život, budu aktivni članovi crkvene zajednice.

Naše je pastoralno djelovanje i danas još uvijek izrazito klerikalnoga tipa. Tako je uključenost vjernika laika u crkvene strukture, osobito u pojedina župna i biskupijska vijeća, prije svega, formalnog, simboličkog i predstavničkog karaktera. Rijetki su vjernici laici s punim radnim vremenom u župnom pastoralu,⁸⁶ iako je broj diplomiranih teologa laika u stalnome porastu.

Počevši od 1991. godine broj studenata laika na našim teološkim učilištima znatno je porastao. Ako je prije demokratskih promjena nazočnost laika na teološkim učilištima bila pojava vrijedna čuđenja, danas je pak njihova prisutnost uobičajena, čak i većinska.⁸⁷ Unatoč tome znatnom porastu broja teologa laika, zasada, osim vjeroučiteljske službe vjernika laika u školi, još se uvijek ne otvaraju druge ozbiljnije perspektive za njihov profesionalni angažman.

Razloge za njihov relativno slab angažman, ne umanjujući jasno poteškoće materijalne/financijske naravi, ipak ponajprije trebamo tražiti u određenim nesnalaženjima, strahovima, mentalnim blokadama, inertnome nastavljanju dosadašnje prakse u kojoj je uočljiva podijeljenost na kler i laike, aktivne i pasivne itd.

3. Zadaci na koje obvezuje vjernost Drugome vatikanskom saboru (novi izazovi)

Valja čitati nove *znakove vremena*, pomoću kojih na poseban način Drugi vatikanski sabor interpretira, iz teološke perspektive, određene suvremene unutra-crkvene i izvancrkvene događaje. Prepoznati znakove vremena, znači razumjeti duh jedne epohe. U tom iščitavaju novih znakova vremena važno je analizirati si-

⁸⁶ Usp. J. BALOBAN, *Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci*, str. 568.

⁸⁷ J. Baloban donosi konkretne podatke glede broja diplomiranih laika na teološkim učilištima u Hrvatskoj. Vidi u: *Isto*, str. 568-569.

tuaciju *ad intra* i *ad extra*: bogata kulturna i tradicijska baština, aspekti crkvenoga života, uočavanje nepromijenjenih elemenata crkvene stvarnosti, nova iskustva, problemi koji predstavljaju probleme za djelovanje Crkve, promjene u društvu, nova kulturološko-sociološka situacija itd.

Svjetski, društveno-politički scenarij, u odnosu na zadnja desetljeća, uvelike se izmijenio. Nestao je glavni neprijatelj – komunizam marksistički obojen, ali se zato na obzorju pojavio još zahtjevniji neprijatelj – praktični materijalizam, koji, kako naglašava papa Ivan Pavao II., potiče na život bez Boga. Raste distanciranost od Crkve, jača subjektivizam, širi se vjerska ravnodušnost. Današnji čovjek stvara »vlastiti« moralni kodeks i religiozni sadržaj. Poslije dugoga razdoblja borbe protiv programiranoga ateizma, Crkva se nalazi pred izazovom religioznoga indiferentizma. Katoličanstvo sve više postaje manjina u društvu, pa čak i u onim društvima koja su duga stoljeća nosila obilježja kršćanskoga društva.⁸⁸

Rastanak od komunizma bio je veliko olakšanje za Crkvu u Hrvatskoj, ali nakon četrnaest godina iskustva demokracije, ne možemo reći da su se dogodile radikalne promjene u crkvenome životu, koje smo možda očekivali kao prirodnu posljedicu pada komunizma. Crkva se našla pred novim izazovima, ali i pred novim poteškoćama. Otvorila su se mnoga područja djelovanja, koja zahtijevaju, ne samo primjerene snage, već i nove metode i nove pristupe.

Prije četiri godine Josip Baloban je ustvrdio: »Zaključno se može konstatirati da Crkva u Hrvatskoj nije optimalno uspjela recipirati II. vatikanski koncil i prilagoditi se novoj društveno-političkoj situaciji. Pastoralno-teološki pomaci nisu u jednakoj mjeri učinjeni u svim područjima crkvenog djelovanja«⁸⁹. Alojzije Hoblaj je upozorio na nužnost bilance hrvatske posaborske kateheze.⁹⁰ Upravo na tome tragu pokušat ćemo naznačiti neka pastoralno-katehetska područja unutar kojih bi trebalo napraviti snažnije iskorake u smjeru saborske vizije Crkve u našem društvu.

Pred nama je ključno pitanje: Kako doći do učinkovitoga pastoralna i djelotvornije evangelizacije? Kako što bolje iskoristiti mogućnosti crkvenoga djelovanja u novim socio-kulturnim okolnostima? Čini se da u Crkvi još uvijek nije dovoljno zaživjela svijest da je najteži problem prenošenje vjere na nove generacije. Ne samo da je najteži problem, već i najprioritetniji zadatak Crkve. To je mjesto gdje Crkva može i treba otkrivati svoju »narav« – sakrament spasenja.

⁸⁸ Usp. G. F. SVIDERECOSCHI, *La rivoluzione incompiuta*, Editoriale ECC, 2000., str. 31-32.

⁸⁹ J. BALOBAN, *Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci*, str. 559-583.

⁹⁰ Usp. A. HOBLAJ, »Katehetska pokoncilska kretanja«, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.), br. 3-4, str. 585- 616.

3.1 Prihvaćanje svoga vremena

»Iz dokumenata Koncila nazrijeva se dobro izrađen i zamišljen opći plan obnove crkvene svijesti koji ide za tim da temeljno poslanje Crkve uskladi s novim prilikama i potrebama suživota Crkve sa svijetom, da bi bila sposobnija nositi se s novim situacijama i potrebama u skladu sa svojim zvanjem općeg sakramenta spasenja.«⁹¹ Uvjet uspješne revizije pastoralnih metoda, na što potiče Pavao VI., jest ispravno definiranje postojećega stanja, odnosno suvremenih društvenih prilika. Papa Ivan XXIII. prilikom otvaranja Sabora naglasio je važnost sadašnjega trenutka.⁹² Na tome tragu treba razumjeti i zahtjeve današnjega *aggiornamenta*. Neprihvatljivo je nostalgичno vraćanje u prošla vremena. Valja imati više sluha za sadašnje vrijeme. Nema koristi neprestano tražiti isprike u lošem društvu, vremenu, bezbožnoj kulturi. Trajno živjeti u traženju i identificiranju novoga neprijatelja, stav je koji kršćane udaljava od njihove konkretne zauzetosti u izgradnji novoga kršćanskog modela, nove kršćanske zajednice, nove Crkve u kojoj će se stvarati područja međusobnoga odnosa između vjere i života, dijaloga između vjere i kulture.

Sigurno je da Bog voli također i ovo naše vrijeme i da ono nije ni bolje ni lošije od drugih vremena; naše je vrijeme jednostavno drukčije. Sotonizirati, stoga, aktualni svijet, suprotno je saborskoj eklezijologiji koja nas usmjerava i potiče da prihvaćamo i volimo svoje vrijeme, svoju kulturu, svoje društvu.

Iskonska zadaća Crkve je u tome da ona vječnu Božju istinu, koja joj je povjerena kao nepromjenjivo blago, prilagodi uvijek nanovo, na jedan prikladan, svrhovit i djelotvoran način, promijenjenim okolnostima, da bi joj tako ljudi mogli pokloniti pažnju.⁹³ Novi govor vjere zahtjeva da se vječna istina i vječni spas približi umu i srcu suvremenoga čovjeka na takav način da ga on može razumjeti, prepoznati i primiti kao dar. »Da bi Crkva mogla izvršavati tu zadaću, dužnost joj je da u svako vrijeme ispituje znakove vremena i tumači ih u svjetlu Evanđelja.«⁹⁴ Novi jezik treba trajno obnavljati u njegovoj vjernosti teologiji, ali treba rabiti jednostavne termine, dinamičan i životan jezik, a ne isključivo teoretski i apstraktni,

⁹¹ T. TRSTENJAK, »Drugi vatikanski koncil kao polazište nove teološko-pastoralne prakse«, u: P. CRNJAC – M. ŠIMUNOVIĆ (ur.), *Naša kateheza i Drugi vatikanski sabor*, KS, Zagreb, 1987., str. 15.

⁹² Prilikom otvaranja Sabora Papa je izrekao: »Nije naša zadaća da samo čuvamo to dragocjeno blago kao da se treba brinuti jedino za starinu, već da se radosno i bez bojazni dademo na posao što ga traži ovo naše vrijeme i da tako prosljedimo putom kojim Crkva ide već dvadeset stoljeća.« Vidi: I. GOLUB, »Ivan XXIII. – spomen na papu Koncila«, u: V. KOŠIĆ – A. PERANIĆ (ur.), *Jeke jednoga Koncila*, str. 234.

⁹³ Usp. E. SCHICK, *Događaj stoljeća. Osvrt na II. vatikanski sabor nakon 30 godina*, str. 141.

⁹⁴ GS 4.

jezik koji vodi računa o istinama vjere, ali i o novim ljudskim iskustvima. Mnogi drevni izričaji kojima su izrečene kršćanske dogme nemaju danas više komunikacijsku snagu za današnjega čovjeka. Zato je temeljna zadaća, posebno kateheze, tražiti nove oblike religioznoga jezika koji će imati komunikacijsko-spasensku i značenjsku snagu.

Nije u krizi kršćanstvo u sebi, već njegova povijesna konkretizacija. Izlaz iz krize vodi nas k dubokom i cjelovitom premišljanju identiteta i uloge kršćanstva u našem društvu, u traženju promicanja novoga modela kršćanina, novoga modela kršćanske zajednice te novoga i uvjerljivoga crkvenog projekta.

3.2. *Utvrđivanje dijagnoze postojećega stanja*

»I samo čovjek koji voli svoje vrijeme, može nešto dati svojem vremenu. Tko kune svoje vrijeme, neće mu ništa dati. Početak svake obnove jest prihvaćanje činjeničnog stanja. Tko ne prihvati činjenice, ne može započeti obnovu. Činjenice mogu biti krute, nelagodne, ali ih treba prihvatiti da bi čovjek mogao bilo što obnavljati.«⁹⁵

Postaje iznimno važno poznavati na objektivan i dokumentiran način društveno-kulturni i religiozni kontekst kako bismo izbjegli rizik da religiozno-odgojno djelovanje postane izraz bijega pred složenošću suvremene situacije. Nameće se hitnost mentalnoga obraćenja koje će priznati postojanje mnogih promjena koje predstavljaju velik izazov za religiozni odgoj. Drugim riječima, valja prihvatiti promjene, osobito promjene na religioznome području.⁹⁶ Sama religija znatno je poprimila od ozračja suvremene kulture. Te promjene ne mogu se smatrati jednostavno krizom vjere. Riječ je, naime, o novome načinu prihvaćanja i življenja religioznoga, novome načinu prihvaćanja Crkve. Sve to donosi znatne posljedice za religiozni odgoj: valja nam stoga prebaciti pažnju od vanjskog neprijatelja na »unutarnjeg neprijatelja«, tj. na različite procese koji su posljedica sekularizacije i modernizacije, a koji ozbiljno iznutra nagrízaju kršćanski identitet. Stanovita otuđenost od kršćanske vjere postala je duhovnom klimom mnogih ljudi, iako je tradicionalna povezanost s religijom i s Crkvom još uvijek prilično snažna.

U doba komunizma religija se jasno profilirala kao snaga koja stoji na strani čovjekove slobode, u obrani njegova religioznoga, kulturnoga i posebice nacionalnoga identiteta koji je bio na meti jugokomunističke indoktrinacije. Ulogom koju je odigrala u daljnjoj i bližoj povijesti Crkva je postigla veliki autoritet i poštovanje u hrvatskome narodu. Zahtjev da ne izda tu tradiciju i tu povijesnu ulogu

⁹⁵ I. GOLUB, *Ivan XXIII. – spomen na papu Koncila*, str. 258.

⁹⁶ Ovdje navodimo, ilustracije radi, samo neke elemente koji nam jasno govore o promjenama koje se događaju na religioznome planu. Okvir ovoga članka ne dopušta nam da ulazimo u dublju analizu naznačene problematike.

nameće se kao zadatak i danas. S promjenom društvenoga sustava, ali i s promjenama koje zahvaćaju dublje pore naše kulture, javlja se pitanje ponovnog (ili stalnog) definiranja uloge religije te postojećih oblika pastoralnoga djelovanja.

Mladi se sve teže identificiraju s tradicionalnim modelima religioznoga života. Ulazimo u jednu novu fazu u kojoj dolazi do međusobne interakcije između tradicije, moderne i religije. A priori se vraćati i mistificirati tradiciju, a odbijati sve ono što predstavlja suvremeni svijet i kulturu, takav stav, koji se primjećuje i u Hrvatskoj,⁹⁷ teško može jamčiti uspješnu inkulturaciju kršćanske poruke u aktualno društvo. Naime, nameće se pitanje: Može li religija biti nositeljica značenja u odnosu na nove i specifične probleme s kojima se suvremeno društvo mora suočiti?

Već i jedan površan pogled dovoljan je da ustvrdimo velike promjene na religioznom planu. Središte suvremene religiozne problematike jest bitno drukčije. Rezultati analiza koje istražuju društveno-religiozno stanje, potiču nas na zaključak da suvremeni religiozni problem nije postoji li Bog ili ne; nije više ateizam problem koji se nameće kao najvažniji. Jezgra aktualne religiozne problematike odnosi se više na putove ili načine kako biva tražen i shvaćen Bog, na značenje religije i posebno kršćanstva za čovjeka. Pokraj postojanja zanimanja za religiju kod znatnoga dijela mladih, kako unutar tako i izvan kršćanstva, istovremeno se primjećuje snažna pojava vjerske ravnodušnosti te takav stil života koji sva svoja stremljenja iscrpljuje u ovozemaljskim stvarnostima; podcjenjuje se sve ono što nadilazi obzorja naših svakodnevnih briga koje idu za postizanjem materijalnoga blagostanja.

Suvremeni čovjek nije areligiozan. On je, međutim, u odnosu na tradicionalnu religioznost, drukčije religiozan. Iako su oblici tradicionalne religioznosti još uvijek jako uočljivi u Hrvatskoj, sve više prodiru i oni elementi koji pripadaju novoj kulturnoj matrici: modernoj kulturi. Na religioznom planu uočljivi su fenomeni kao što su individualizacija, fragmentarnost, subjektivizacija, selektivnost itd. Općenito govoreći, prijanjanje uz religiozno vjerovanje izgleda prilično kontroverzno. Mnogi se priznaju vjernicima i kršćanima/katolicima. Teško im je, međutim, precizirati vlastiti religiozni identitet.

Procesi »personalizacije« i »subjektivizacije«⁹⁸ izgledaju primarnim uzrocima mnogih aktualnih promjena. Religioznost ne nalazi više prostor svoje konkretizacije nužno na području crkvenoga. Danas se javlja religioznost koja se udaljava od Crkve i njezina učenja, religioznost u kojoj je postalo moguće »vjerovati a ne

⁹⁷ Usp. VALKOVIĆ, »Pogodenost kršćana moralno-etičkom krizom pri kraju stoljeća«, u: *Bogoslovska smotra* 66 (1996.), br. 2-3, str. 290.

⁹⁸ Više o tim pojavama vidi u: C. LANZETTI, »Tra innovazione e conservazione: alcune questioni di fondo«, u: V. CESAREO (i dr.), *La religiosità in Italia*, Arnoldo Mondadori Editore, Milano, 1995., str. 269-272.

pripadati«. I ne samo to: unutar same Crkve primjećuje se određeno udaljšavanje od službenog nauka, posebice na području morala, iako to ne donosi uvijek prekid s vlastitom vjerskom zajednicom. Svatko bira, već prema vlastitim afinitetima, zadovoljstvima i potrebama, ono što mu odgovara u toj vjeri i Crkvi. Takva situacija pogoduje stvaranju religioznosti u kojoj je moguće »pripadati a ne vjerovati«.

Jedno od obilježja modernoga društva je svakako pluralizam. Pluralizam u kojem danas živimo i koji ima tendenciju daljnijega širenja, zahtijeva drukčiji način poučavanja i predstavljanja kršćanske vjere. Pluralizam poštuje različitosti i nijednu ne podcjenjuje: stoga ono što danas otežava prihvaćanje i življenje kršćanstva nije totalitaristička antikršćanska vlast, već opći relativizam koji se sve više nameće kao jedini prihvatljiv svjetonazor a koji dopušta i prihvaća postojanje svake »istine« osim one Apsolutne. Pod snažnim utjecajem pluralizma, i u našem društvu kršćanstvo postaje mogućnost izbora između mnoštva ponuda. Izbor kršćanstva nije više jedina mogućnost niti se uvijek predstavlja kao najbolja u percepciji za mnoge naše suvremenike. Pluralizam, međutim, sa sobom nosi i pozitivne aspekte: prije svega religioznu slobodu. Religija se predstavlja kao prostor slobode, u pravome smislu riječi, tako se otvara mogućnost svima, pače, dužnost i pravo da se opredijele i to slobodno i osobno.

3.3. Dijalog – saborsko pastoralno-katehetsko načelo (*ad extra i ad intra*)

U društvu koje sve manje ima kršćanski predznak, potrebno je izaći iz 'sarkastijske', imobilne Crkve, koja centripetalnom snagom nastoji privući udaljene unutar svojih okvira. Traži se 'nomadska Crkva' koja slijedi zov i potrebe konkretnoga čovjeka koji ostaje put Crkve, kako je to definirao papa Ivan Pavao II.,⁹⁹ i to posebno zov rubnoga, izgubljenoga, materijalno i duhovno siromašnoga čovjeka. Crkva koja želi unijeti evanđeoske vrednote u svaki kutak kulture, odgoja i obrazovanja, politiku, ekonomiju, zakone, običaje, rad, brak, obitelj itd.

Biti kršćani znači biti poslani svim ljudima, cijelome čovječanstvu.¹⁰⁰ »Crkva nije poslana da sebe brani, sebe čuva, nego da pomogne svim ljudima i to na jedan način: služeći čovjeku kao takvom.«¹⁰¹ Apologetska nota bitno je obilježila pastoralno djelovanje naše Crkve u vrijeme komunizma. I danas je ta crta jako izražena: strah od novih religioznih pokreta, od duhovnih pokreta koji se teže uklapaju u život crkvene zajednice, od laika koji su ponekad kritizerski raspoloženi

⁹⁹ Usp. IVAN PAVAO II., »Redemptor hominis« (4. ožujka 1979.), u: J. AUBRY (ur.), *Le encicliche di Giovanni Paolo II.*, LDC, Leumann, Torino 1992., br. 14.

¹⁰⁰ Usp. R. RAZUM, »Mogućnost djelovanja teologa laika u Crkvi i u društvu«, u: Đ. HRANIĆ (ur.), *Mogućnost organiziranog djelovanja vjernika laika u Hrvatskoj*. Simpozij hrvatskih vjernika laika (Osijek, 5.-6. listopada 2002.), KS, Zagreb, 2002., str. 180-181.

¹⁰¹ I. GOLUB, *Ivan XXIII. – spomen na papu Koncila*, str. 253.

prema hijerarhijskome dijelu Crkve ili imaju velike zahtjeve, od nemorala koji se širi putem mas-medija i od nemoći Crkve da provede duhovnu obnovu i evangelizaciju itd.¹⁰² Iako je Sabor želio Crkvu otvorenih vrata, naša je Crkva, zbog svojih specifičnih društveno-političkih okolnosti sporije pristupila vlastitom otvaranju i napuštanju apologetskih stavova.

Sabor posebno ističe otvaranje Crkve svijetu. Koji su mogući modusi odnosa između Crkve i svijeta? Istaknut ćemo tri, iako bi bilo moguće izdvojiti i mnoge druge koji supostoje u suvremenome kršćanstvu.

Prvo, nasuprot modernoga svijeta koji je bitno obilježen pluralizmom i relativizmom, moguće je zauzeti stav povlačenja unutar zidina gdje se misli da je moguće zadržati stare/tradicionalne norme ponašanja i vjerovanja. Drugim riječima, to je izbor geta. Riječ je o određenoj obrani od opasnosti suvremenoga svijeta koji se doživljava izvorom svakoga zla i grijeha. A manje pozitivnim Božjim stvorom i mjestom našega poslanja i našega spasenja.

Drugo, slično ponašanje, ali ne više obrambenog, već napadačkog karaktera, sastoji se u nastojanju da se osvoji društvo u ime kršćanske tradicije. Riječ je o određenom »križarskom pohodu« kako bismo osvojili izgubljeno.¹⁰³ U učenju pape Ivana Pavla II. o Europi moderna se kultura, istina, kritizira zbog njezina udaljavanja od vjere, međutim, neprihvatljivi su oni stavovi koji bi htjeli oživjeti prošlost. Papa vidi u kršćanskoj vjeri mogućnost za kulturu koja je za čovjeka, raspoznaje u kršćanstvu temelj istinske izgradnje Europe, ali bez nostalgija za prošlošću.¹⁰⁴ Stoga je neprihvatljiv svaki pokušaj restauracije negdašnjega kršćanskog društva.

Jedan i drugi način, obrambeni i napadački, teško su pomirljivi s učenjem Drugoga vatikanskog sabora koji izričito i više puta ističe važnost i značaj dijaloga. Dijalog je način koji određuje odnos prema različitim nekršćanskim mentalitetima, vizijama i interpretacijama svijeta. Dijalog, diskusija, kritičko promišljanje, kritika temeljnih kategorija koje obilježavaju suvremenu kulturu i različite humanističke filozofije i skale vrednota: to su elementi koji trebaju obilježavati odnos suvremenih kršćana, osobito teologa, i svijeta. Iako iz moderne kulture dolaze mnoge negativne stvari, »ne smiju nas navoditi u napast da ne priznamo njezine pozitivne vrijednosti«.¹⁰⁵

¹⁰² Usp. T. IVANČIĆ, *Prihvaćanje Drugog vatikanskog koncila u Hrvatskoj*, str. 45.

¹⁰³ O tim i drugim mogućim stavovima vidi u: P. L. BERGER, *Una gloria remota. Avere fede nell'epoca del pluralismo*, Il Mulino, Bologna, 1994., str. 45-49.

¹⁰⁴ Usp. »Ai partecipanti al Simposio del Consiglio delle Conferenze Episcopali d'Europa«, cit. u: L. NEGRI, *L'uomo e la cultura. Fede e cultura nel magistero di Giovanni Paolo II. Antologia dai discorsi di Giovanni Paolo II*, CSEO, Bologna, 1983., str. 63.

¹⁰⁵ Usp. M. VALKOVIĆ, *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, KS, Zagreb, 1991., str. 251.

Sabor vrlo jasno i izričito poziva crkvene ljude, a osobito teologe, na dijalog sa svijetom, s građanskim društvom,¹⁰⁶ s ljudima dobre volje u socijalnim i javnim pitanjima,¹⁰⁷ na dijalog i s ateistima, kada je riječ o izgradnji i ispravljanju svijeta¹⁰⁸ i s nekršćanskim religijama i kulturama,¹⁰⁹ s onima koji drukčije osjećaju u političkim, socijalnim i religioznim pitanjima.¹¹⁰

Dijalog Crkve sa suvremenim svijetom nameće se kao neizbježan, neodgodiv ali i složen zadatak. Taj dijalog zahtijeva ozbiljno uzimanje u obzir ovoga modernoga svijeta kao drukčijega sugovornika, a ne pružanje odgovora imajući pred očima čovjeka koji ne pripada suvremenome svijetu, niti ponašanjem, razmišljanjem, senzibilitetom, ni jezikom. Postoji realna opasnost da pružamo odgovore na nepostojeća pitanja, a ona postojeća ostavljamo bez odgovora.

Crkva se ne može zatvoriti u područje svojih prava i svojih interesa: ona se zauzima za promociju temeljnih prava i dužnosti čovjeka; sudjeluje u iskustvu konkretnoga suvremenog čovjeka. Crkva je pozvana zalagati se za cjelovitu promociju čovjeka, a to je moguće činiti dijalogom koji se danas predstavlja hitnijim nego ikada prije.

3.4. Pastoral »po mjeri čovjeka« – župa kao zajednica zajednicâ

Budući da današnje društvo ima sve slabiji kršćanski predznak i kao takvo sve manje podupire i hrani vjeru vjernika kršćanina, pronalaženje i izgrađivanje mjesta osvješćivanja i produblivanja vlastitoga kršćanskog identiteta postaje pastoralnim zahtjevom od iznimne važnosti. Ambijenti za stjecanje takvih iskustava, kao što se ističe i u novom *Planu i programu župne kateheze*,¹¹¹ jesu male zajednice unutar župnih zajednica »gdje bi se vjernici mogli uzajamno hraniti Božjom riječi i iskazivati se u služenju i ljubavi; te zajednice pravi su izraz crkvenog zajedništva i središta evangelizacije«.¹¹²

Sve više raste svijest o potrebi promicanja takvih zajednica u kojima kršćanin neće više biti »jedan od«, već osoba s vlastitim imenom, vlastitim problemima,

¹⁰⁶ Usp. GS 43.

¹⁰⁷ Usp. AA 14.

¹⁰⁸ Usp. GS 40.

¹⁰⁹ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Dekret *Ad Gentes* (O misijskoj djelatnosti Crkve), KS, Zagreb, br. 34; ISTI, Deklaracija *Nostra Aetate* (O odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama), br. 4.

¹¹⁰ Usp. GS 28.

¹¹¹ Usp. HRVATSKA ISKUPSKA KONFERENCIJA-NACIONALNI KATEHETSКИ URED, *Župna kateheza u obnovi župne zajednice. Plan i program*, NKU/HBK – HILP, Zagreb-Zadar, 2000.

¹¹² *Isto*, str. 18.

sposobnostima i darovima; osoba koja će živjeti iskustva kršćanske solidarnosti, ljubavi i zajedništva te će ta iskustva svjedočiti na svim područjima svoga života. Osnivanje manjih zajednica unutar župa, koje su uglavnom masovne, anonimne i birokratske, nije pitanje kreativnosti i eventualnih afiniteta pojedinih voditelja župa, već imperativ za sve one koji ozbiljno promišljaju i traže prikladnije oblike pastoralnoga djelovanja unutar zajednica koje su im povjerene. Sve više se otkriva i aktivira evangelizacijski i katehetski potencijal malih zajednica po mjeri čovjeka, crkvenih bazičnih zajednica.

Profil župne zajednice još uvijek je, naime, u mnogočemu nalik posluži ili uslužnoj djelatnosti. Trenutno postojeći koncept personala, kako profesionalnoga tako volonterskoga, ostaje u okvirima 'zadovoljavanja klijenata' u njihovim religioznim potrebama (sakramentima), dok vrlo skromno i plašljivo ide u smjeru evangelizacije.¹¹³ Vjernici ne sudjeluju dovoljno u planiranju župnoga pastoralata tako da je naš pastoral još uvijek dobrim dijelom klerički obojen.

Rad s odraslima nameće se kao pastoralno-katehetski prioritet. Sve je jasniji značaj i važnost kateheze odraslih koju se ne promatra više samo kao nastavak, produženje tradicionalne kateheze na svijet odraslih, već se počinje gledati s velikom pozornošću na potrebe i karakteristike specifične za svijet samih odraslih. Svi posaborski katehetski dokumenti u tome su jasni: kateheza odraslih treba biti glavni i središnji oblik kateheze.¹¹⁴

I naši dokumenti jasno ističu prvenstvo kateheze odraslih. Tako već *Radosno naviještanje evanđelja i odgoj u vjeri* kaže »da katehezi odraslih u kršćanskoj zajednici treba posvetiti najveću brigu, i to takvoj katehezi koja odraslima omogućuje da aktivno i stvaralački sudjeluju u traženju i vlastitom izricanju svojih temeljnih općeljudskih i vjerničkih pitanja te zajedničkom pronalaženju odgovora na ta pitanja u svjetlu Evanđelja«¹¹⁵. Unatoč jasnim izričajima crkvenoga Uči-

¹¹³ Usp. P. ARAČIĆ – R. RAZUM, *Župni pastoral*, str. 139.

¹¹⁴ Ističe *Opći katehetski direktorij*: »Isto tako neka paze (pastiri) da kateheza odraslih koja omogućuje ljudima da u punoj odgovornosti prihvaćaju vjeru bude **glavni oblik kateheze** kojoj su svi, premda uvijek neophodni oblici kateheze, nekako usmjereni«. Vidi: KONGREGACIJA ZA KLER, *Opći katehetski direktorij* (11. travnja 1971.), br. 20. *Evangeliu nuntiandi* naglašava da suvremeni uvjeti života »sve više zahtijevaju katehetsku pouku u obliku **katekumena** za mnogobrojnu mladež i odrasle koji, dirnuti milošću, malo-pomalo otkrivaju Kristovo lice i osjećaju potrebu da se daruju«. Vidi: PAVAO VI., Apostolska pobudnica *Evangeliu nuntiandi* (8. prosinca 1975.), br. 44. *Catechesi tradendae* proglašava katehezu odraslih **središnjim oblikom kateheze** budući da je upućena osobama koje imaju najveće odgovornosti i sposobnosti da žive kršćansku poruku na najpuniji način. Vidi: IVAN PAVAO II., Apostolska pobudnica *Catechesi tradendae* (16. listopada 1979.), br. 43. *Opći katehetski direktorij* ističe da bi katehezu svih životnih dobi trebalo usmjeriti u svjetlu kateheze odraslih. Usp. KONGREGACIJA ZA KLER, *Opći direktorij za katehezu* (15. kolovoza 1997.), KS NKU HBK, Zagreb, 2000., br. 171.

¹¹⁵ BISKUPI (BIVŠE) JUGOSLAVIJE, *Radosno naviještanje Evanđelja i odgoj u vjeri*. Temeljne smjernice o obnovi religioznog odgoja i kateheze (21. rujna 1983.), KS, Zagreb, 1983., br. 13.

teljstva, kateheza odraslih i dalje ostaje na rubu događanja. Još se uvijek najviše pozornosti daje katehizaciji djece.

U cilju promicanja pastoralala »po mjeri čovjeka« važno je također činiti prijelaz od pastoralala mase na pastoral pojedinaca. U traženju novih načina evangelizacije ili reevangelizacije, je li primjereno ići na obnavljanje masovne religioznosti, usmjerene uglavnom na obnavljanje »ritualnosti« vjere? Na temelju dosadašnje prakse može se, naime, zamijetiti da Crkva i u novim okolnostima ide uhodanom praksom u kojoj je vidljivo nastojanje da se jača osjećaj pripadnosti, jedinstva, povezanosti Crkve i naroda, posebice putem velikih jubileja i tzv. »velikih misa«. Ta usmjerenost na »narod« pridonijela je činjenici »popriličnog nesnalaženja Crkve u gradskom pastoralu«¹¹⁶, u kojemu je sve manje nazočan »narod«, a sve je više pojedinac adresat pastoralno-katehetskoga djelovanja.

Bez obzira na promijenjene okolnosti u društvu, na činjenicu da imamo stotine diplomiranih teologa i kateheta laika, naš sadašnji pastoral još uvijek je masovan, globalan, anonim i autoritaran. Župe su još uvijek velike i najčešći stil rada je frontalni rad s masom. Nedostaju strukture župe koje bi omogućavale jedan »pluralistički, koordinirani, svestrani a opet jedinstveni pastoral«¹¹⁷.

Ž. Mardešić ističe kako se trebamo okrenuti prema pastoralu osoba i odgoju zrelih kršćana, sposobnih za susret s modernim svijetom i njegovim problemima.¹¹⁸ Naglasak treba staviti na individualizaciju kršćanstva do unutarnje odgovornosti pojedinca, a ne do izvanjske čvrstoće crkvenoga kolektiviteta. Kada je riječ o primjeni Sabora, spomenuti autor smatra da je izostala promjena mentaliteta i raskid s mrtvim ostacima tradicije.¹¹⁹

U jednom sve više raskršćanjenom društvu traži se novi tip vjernika-odraslog i zrelog kršćanina. Ne više pasivnog primatelja, koji bi bio puki objekt pastoralne skrbi kleričkog djela Crkve, vjernika čija bi se vjera manifestirala ponajprije u njegovom sudjelovanju u liturgijsko-sakramentalnom životu Crkve. Saborski i posaborski dokumenti govore o drukčijem tipu vjernika. Aktivnom i suodgovornom za Crkvu i za svijet. Još više: onome koji je pozvan biti u prvim redovima u izgradnji boljega i pravednijega svijeta.¹²⁰

¹¹⁶ Š. MARASOVIĆ, »Crkva i država u komunističkim društvima«, u: I. GRUBIŠIĆ (ur.), *Crkva i država u društvima u tranziciji*, Dijalog, Split, 1997., str. 41-42.

¹¹⁷ T. IVANČIĆ, »Selektivni pastoral«, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 127 (1999.), br. 4, str. 235.

¹¹⁸ J. JUKIĆ, »Kršćani između tradicije i modernog svijeta«, u: N. A. ANČIĆ (ur.): *Koncil u Hrvatskoj: zbornik radova teološkog simpozija u povodu 30. obljetnice Drugog vatikanskog sabora*, Crkva u svijetu, Split, 1996., str. 134.

¹¹⁹ *Isto.*

¹²⁰ Nove situacije, crkvene i društvene, ekonomske, političke i kulturalne, zahtijevaju danas, više negoli ikad, djelovanje vjernika laika. Dva su temeljna područja poslanja vjernika laika: sudjelo-

3.5. Revizija tradicionalnoga ili dosadašnjega inicijacijskog itinerarija

Iako je u posaborsko vrijeme najviše pastoralne snage uloženo u pastoral sakramenata inicijacije, ipak su sakramenti i dalje kod mnogih vjernika više izraz običaja i tradicije nego osobnoga vjerničkog uvjerenja.¹²¹ Sudjelovanje u sakramentalnim slavljinama nerijetko je lišeno autentičnoga stava kršćanske vjere.

Pastoralni djelatnici »znaju koliko je teško htjeti ponuditi sakramente onomu tko od nas u biti traži obred prelaska ili zadovoljenje socijalnog imperativa«¹²². Budući da »najveći dio kršćana u Hrvatskoj shvaća svoju kršćansku inicijaciju odnosno inicijaciju svoje djece samo kao preduvjet za članstvo u Crkvi, kao završeno pritjelovljenje Crkvi i zajednici i kao nužnu stepenicu do crkvenog vjenčanja«,¹²³ takvo poimanje sakramenata te pripadništva Crkvi nerijetko izaziva kod pastoralnih djelatnika osjećaj nezadovoljstva i frustriranosti.

Činjenici postojanja krize sakramentalnoga pastora vjerojatno je pridonijela i konkretna katehetska praksa. Kateheza masovnoga i tradicionalnoga tipa sve više pokazuje svoje negativne strane i svojevrsan je indikator ozbiljne krize. Proces kršćanske inicijacije pretvara se u stvarni odlazak iz Crkve i napuštanje crkvene prakse. Sve to ukazuje na neučinkovitost našega dosadašnjeg katehetsko-pastoralnog modela koji se primjenjuje u pripremi za sakramente prve pričesti, pomirenja i potvrde. Posebno valja istaknuti problem vezan uz pripremanje za sakrament potvrde. Sa sadržajnog aspekta, previše improvizacije, doktrinacije, verbalizma, nedostaje usklađenosti i jasnoće u sadržajnoj ponudi. U mnogim župama grupe su prevelike, poruka se odvija neredovito, priprema se reducira na nekoliko tjedana prije slavlja sakramenta. Još uvijek se pretežito rabi metoda pitanja-odgovori, vjeroučenicima uče napamet mnoštvo definicija, koje ne razumiju. »Ako religiozni odgoj odnosno kateheza ne susretne čovjeka u dubini njegova bića odakle izvire njegova pitanja, katehetske istine makar ih i naučio napamet, ostatak će mu tuđe, i tako će u njemu prigušiti ona pitanja koja ima pravo postavljati i kao čovjek, i kao vjernik.«¹²⁴

Svjedoci smo krize procesa odgojne socijalizacije općenito, a posebno religiozne socijalizacije. Mnogi se odrasli – roditelji, odgojitelji, učitelji, pastoralni djelatnici – osjećaju odgojno nesposobnima u susretu s mladima. Ta se poteškoća osobito osjeća na području religioznoga odgoja. Obiteljski odgoj sve više zakazu-

vanje vjernika laika u Crkvi i evanđeoski angažman vjernika laika u svijetu. U poslanju vjernika laika u Crkvi i u svijetu vidi osobito: IVAN PAVAO II., *Christifideles laici*, KS, Zagreb, 1997.

¹²¹ Usp. J. BALOBAN, *Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci*, str. 576.

¹²² E. ALBERICH, *Kateheza danas. Priručnik fundamentalne katehetike*, str. 27.

¹²³ J. BALOBAN, *Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci*, str. 575.

¹²⁴ A. HOBLAJ, *Katehetska pokoncilska kretanja*, str. 597.

je. Obitelji sve manje izričito odgajaju u kršćanskome duhu; to je odraz općeg duhovno-religioznog i kulturnog ambijenta u kojemu živimo i koji se sve manje temelji na kršćanskim vrednotama. Budući da je suvremena obitelj, nagrizena mnogim promjenama, slaba kao odgojna ustanova, vjera, ukoliko je vezana isključivo na tu ustanovu, nužno je slabe konstrukcije. Pitanje je koliko uopće kršćanski roditelji, čije je kršćanstvo samo izraz pripadanja određenoj tradiciji i kulturi, koliko su takvi roditelji u stanju kršćanski odgajati djecu? Jesu li uopće motivirani za to? Posljedice te krize »trpi cjelokupni dinamizam religiozne socijalizacije: baština religioznih uvjerenja i stavova više ne prelazi od jednog na drugi naraštaj«¹²⁵.

Budući da su u inicijacijskom hodu potpuno zakazali obitelj, škola i društvo (smatra se da je njihov udio svega 10%), Crkva bi trebala staviti veće težište na pripremu za sakramente. Imajući u vidu tu situaciju, smatramo da se može ozbiljno razmišljati i već sada učiniti konkretne korake prema uspostavi i oživljavanju katekumenata. Dosadašnja praksa pripreme za sakramente i dalje će podržavati statističku razinu nominalnoga kršćanstva (80%), ali će zato iz dana u dan biti veći i dublji raskorak između nominalnoga i življenoga kršćanstva. Vrijeme je za ozbiljno promišljanje o »novoj evangelizaciji« kao pastoralnoj opciji.

Kateheza čiji je prvotni cilj učenje istina koje treba poznavati, tj. kateheza s izrazitom doktrinalnom notom, intelektualistička i nerijetko suhoparna, svodi se na učenje katekizamskih definicija i vjerskih istina. Pretvara se u neosoban nauk koji se pokazuje dalekim od konkretnoga života. Ali i od interesa naših naslovnika. Oni ipak sudjeluju u takvoj katehezi i to najčešće zbog »viših« ciljeva, u ovome slučaju zbog »primanja« sakramenta. Na taj način samo katehetsko djelovanje sugerira ili pridonosi stvaranju slike prema kojoj bi kršćanstvo bilo nešto što se poznaje na temelju učenja, odnosno što se uči napamet.

U ostvarivanju inicijacijskoga itinerarija važnu kariku predstavlja iskustvo zajedništva. Ono je nezamjenjivo, ako imamo u vidu da kateheza odgaja i razvija crkvenost. Upravo je nedostatak crkvenosti uočljiv kod velikoga broja mladih koji su primili sakrament potvrde, jer nisu iskusili za vrijeme katehetskoga hoda iskustvo zajedništva ni unutar katehetske zajednice mladih niti unutar šire župne zajednice. Nedostatak crkvenosti kod mnogih kršćana stvara sliku Crkve kao neku društvenu ustanovu a ne kao zajednicu krštenih koji su ujedinjeni u vjeri i međusobnoj ljubavi.

Zbog velikog broja sakramentaliziranih a neevangeliziranih potrebno je promicati odgoj evangelizacijske naravi, tj. onaj koji će promicati dimenziju žive i osobne vjere. Ideološki pluralizam postao je činjenica koja sprečava vjernike da žive od čiste tradicije i povoljnih društvenih utjecaja. Vjera nužno mora biti izraz vlastitog uvjerenja i opredjeljenja. Drugim riječima, potreban je katehetski napor

¹²⁵ E. ALBERICH, *Kateheza danas. Priručnik fundamentalne katehetike*, str. 26.

oko posvješćivanja ili osvješćivanja vlastitoga kršćanstva tako da kršćanska vjera ne bude više pitanje »sudbine« i rođenja, već plod osobnoga izbora.

3.6. Potreba veće sustavnosti, koordinacije i organiziranosti u promicanju vjeronauka i kateheze

Nakon trinaest godina vjeronauka sve se više osjeća potreba veće sustavnosti, koordinacije i organiziranosti u promišljanju vjeronauka i kateheze. U proteklome razdoblju puno je učinjeno u promicanju i unapređivanju školskoga vjeronauka: školovanje velikoga broja diplomiranih vjeroučitelja, izrada novih vjeronaučnih programa,¹²⁶ udžbenika i drugih vjeronaučnih pomagala,¹²⁷ uspostavljanje sustava permanentne formacije vjeroučitelja¹²⁸ itd.

U tome razdoblju pojavili su se međutim i mnogi problemi, te novi zadaci pred kojima se nalazi naša Crkva. Spomenimo samo neke: pitanje suodnosa školskoga vjeronauka i župne kateheze;¹²⁹ uspostavljanje kvalitetne sustavne župne kateheze;¹³⁰ uvođenje drugog sata vjeronauka u srednje škole,¹³¹ izrada novih te

¹²⁶ Vidi gore, točka br. 2.2.6.

¹²⁷ Vidi gore, točka br. 2.2.5.

¹²⁸ Permanentna formacija vjeroučitelja ostvaruje se na različitim razinama: nacionalnoj, (nad)-biskupijskoj, regionalnoj. Na nacionalnoj razini održavaju se redovite katehetske škole (Katehetska zimsko škola, Katehetska proljetna škola, Katehetska ljetna škola za osnovnu školu, Katehetska ljetna škola za srednju školu, Katehetska škola odgojitelja u vjeri osoba s posebnim potrebama). Ovdje svakako valja spomenuti i Katehetsku školu za župnu katehezu te Katehetsku školu za odgojiteljice u vjeri u predškolskim ustanovama.

¹²⁹ Moramo priznati da nerijetko pastoralni djelatnici, odnosno voditelji župnih zajednica, od školskoga vjeronauka očekuju da on pruži cjelovit kršćanski odgoj. Na taj način prenose svu odgovornost na školski vjeronauk. Polazeći od takve neprimjerene slike vjeronauka, nerijetko se optužuje vjeroučitelje zbog izostanaka očekivanih i željenih rezultata toga odgoja; osobito onih rezultata koji bi se trebali očitovati, prema njihovom mišljenju, na liturgijskome i sakramentalnome području kršćanskoga života. Odgoj u vjeri ostaje temeljnim zadatkom obitelji te župne zajednice. Očekivati od školskoga vjeronauka plodove na tom području kršćanskoga odgoja značilo bi prenošenje odgovornosti roditelja i župne zajednice na vjeroučitelja i školski vjeronauk. U tome bi slučaju, najblaže rečeno, bila riječ o jednoj nekorektnosti i kukavičjem podmetanju vlastitih neuspjeha i nesnalaženja drugima.

Očekujući od školskoga vjeronauka cjelovit kršćanski odgoj, župna se kateheze nerijetko svodi samo na pripravu na prvu pričest i krizmu, s time da se i ta priprava ponekad svodi na mjesec dana pouke o tome kako se djeca trebaju ponašati u crkvi prilikom liturgijskoga slavlja.

¹³⁰ Nakon uvođenja vjeronauka u školski sustav (šk. god. 1991./1992.) došlo je do stanovitoga zanemarivanja župne kateheze. I nakon izlaženja *Plana i programa župne kateheze* čini se da nije došlo do pomaka s obzirom na sustavniju i organiziraniju župnu katehezu.

¹³¹ Jedna od većih poteškoća ostvarivanja vjeronauka u javnim srednjim školama sastoji se u sustavnome onemogućivanju da se vjeronauk održava po dva sata tjedno, kako je određeno Provedbenim Ugovorom između Vlade RH i HBK i drugim pravnim dokumentima o školskom vjeronauku u osnovnoj i srednjoj školi.

unapređivanje postojećih katehetskih i vjeronaučnih materijala i pomagala;¹³² kvalitetno praćenje i unapređivanje rada vjeroučitelja;¹³³ uvođenje vjerskoga odgoja u predškolske javne ustanove¹³⁴ itd. Ključnu ulogu u ostvarivanju tih zadataka imaju Nacionalni katehetski uredi HBK i (nad)biskupijski katehetski uredi.¹³⁵

Unatoč mnogim naporima i uspjesima, koji su očiti, ipak se danas snažno osjeća nedostatak veće sustavnosti i koordiniranosti u daljnjemu promicanju kvalitete školskoga vjeronauka te župne kateheze. Još se uvijek mnogo toga neopravdano prepušta stihijskomu djelovanju.

3.7. Kvalitetnija formacija vjeroučitelja, kateheta i drugih pastoralnih djelatnika

Nikada dosada u našoj Crkvi nije bilo toliko osposobljenih vjeroučitelja (diplomiranih teologa i kateheta) koji su aktivno i s punim radnim vremenom uključeni u religiozni odgoj djece i mladih. Moglo bi se slobodno govoriti o »katehetskom proljeću«. S jedne strane Crkva u tome događaju prepoznaje dar Duha, a s

¹³² Nakon trinaest godina vjeronauka, unatoč velikoj potrebi i hitnosti, još uvijek nismo kompletirali nove vjeronaučne udžbenike za osnovnu i srednju školu. Rad pak na izradi materijala za vjeronaučnu nastavu, potpuno je potisnuo inicijative oko izradbe katehetskih materijala za određene katehetske skupine djece, mladih i odraslih.

¹³³ Za praćenje i unapređivanje rada vjeroučitelja zaduženi su Nacionalni katehetski ured pri HBK te (nad)biskupijski katehetski uredi. Sustav praćenja i unapređivanja podrazumijeva: postojanje nadzorno-savjetodavne te mentorske službe; postojanje različitih oblika permanentne formacije vjeroučitelja (katehetske škole, (nad)biskupijski susreti, stručna vijeća) i sl. U nekim (nad)biskupijama osobito se osjeća nedostatak nadzorno-savjetodavne službe.

¹³⁴ Uvođenje vjerskoga odgoja u predškolske javne ustanove počelo se intenzivnije provoditi nakon odobrenja i verificiranja *Programa katoličkoga vjerskog odgoja djece predškolske dobi* (2001. / 2002.) te nakon podjele mandata odgojiteljicama koje su završile teološko-katehetsko doškoloavanje. Spomenuto se doškoloavanje provodi na različitim crkvenim učilištima u Hrvatskoj (Zagreb, Đakovo, Rijeka, Split, Zadar). Za vjerski odgoj djece predškolske dobi potrebno je školovati još vrlo velik broj odgojitelja.

¹³⁵ Već je 1935. god. dekretom *Provido sane*, propisano da se u svakoj biskupiji osnuje biskupijski katehetski ured, kao ustanova biskupskog ordinarijata, kojim biskup, glava zajednice i učitelj nauke, upravlja i uređuje svim biskupijskim katehetskim pothvatima. Među glavne zadaće (nad)biskupijskog katehetskog ureda, prema Općem direktoriju za katehezu, spadaju: analiziranje biskupijskih prilika u odnosu na vjerski odgoj; promicanje i formacija kateheta i vjeroučitelja; briga oko poboljšanja osoblja te sredstava potrebnih za katehetski rad (ODK, br. 266). (Nad)biskupijski katehetski ured proučava probleme i poduzima konkretne potihvate u odnosu na vjerski odgoj kako u školi tako i u župnoj zajednici. U obavljanju tih složenih i brojnih zadaća »katehetski ured mora računati na skupinu doista stručnih osoba u materiji. Širina i raznolikost pitanja kojima se mora baviti, zahtijevaju da odgovornosti budu podijeljene između više doista mjerodavnih osoba. Korisno je da u toj biskupijskoj službi redovito budu svećenici, redovnici i vjernici laici« (ODK, br. 267).

druge se strane smijemo pitati: kako to da se u većoj mjeri ne očituju plodovi, da se ne vide veći pomaci u životu Crkve, da se ne događa procvat naših župnih, posebno liturgijskih zajednica itd. Gdje je zapravo problem? Za dublju i objektivniju analizu i mjerodavniju prosudbu potrebna su, bez sumnje, složenija istraživanja. Ipak, na temelju dugotrajnijega i sustavnijega praćenja postojeće situacije, možemo bez bojazni od površnih i parcijalnih zaključaka iznijeti nekoliko razmišljanja.

Bez obzira na usustavljen bazični teološko-katehetski studij, može se reći da bi trebalo preispitati formaciju, posebno permanentnu, dakle onu nakon završenoga bazičnog studija. Iščitavajući istu problematiku u drugim susjednim Crkvama, čini se da s njima dijelimo iste probleme, a možda čak i akutnije naravi. Talijanski pastoralni analitičari konstatiraju: »Područje pastorala pati zbog nedovoljne i neadekvatne formacije«¹³⁶. Problem posebno zabrinjava u slučaju svećenika i svećeničkih kandidata, kod kojih se osjeća kronični nedostatak adekvatne pripreme u području pastorala općenito, a posebno na katehetskome području.¹³⁷ Također i formacija kateheta, uz hvale vrijedne napore, ostavlja dojam nedostatnosti u odnosu na ono što se od njih očekuje.¹³⁸

U Hrvatskoj se može bez pretjerivanja ustvrditi: uistinu se čini puno s obzirom na permanentnu formaciju vjeroučitelja. U mnoštvu tih ponuda i sadržaja, čini se da nedostaje jasnije naglašene sustavnosti i koordiniranja te jasno definirane strategije kratkoročnih i dugoročnih programa spomenute formacije.

3.8. Vrednovanje i »bolje korištenje« laičkih službi, posebno na pastoralno-katehetskom području

Iščitavajući temeljne smjernice dokumenta *Apostolicam actuositatem* i sagledavajući našu konkretnu crkvenu praksu, a sve kroz prizmu saborske ekleziologije, smijemo slobodno reći da smo još na početku. Iako su se u novim društvenim okolnostima otvorila mnoga područja pastoralnoga djelovanja, kao što su: pastoral vojnika i zatvorenika, pastoral starijih osoba u domovima za umirovljenike, mediji, djeca i mladi unutar školskog sustava, savjetovaništa za mlade i obitelj itd.,¹³⁹

¹³⁶ A. FALLICO, *Pedagogia pastorale. Questa sconosciuta. Itinerari di formazione per operatori pastorali presbiteri, religiosi i laici*, Catania, Chiesa – Mondo, 2000.

¹³⁷ Usp. L. M. PIGNATELLO, *Comunicare la fede. Saggi di teologia pastorale*, Cinisello Balsamo, San Paolo, 1996., str. 51-52.

¹³⁸ Usp. G. MORANTE, *I catechisti parrocchiali in Italia nei primi anni '90. Ricerca socio-religiosa*, Elle Di Ci, Torino, 1996.; C. BISSOLI – J. GEVAERT (ur.), *La formazione dei catechisti. Problemi di oggi per la catechesi di domani*, Elle Di Ci, Torino, 1998.

¹³⁹ Više o tome: P. ARAČIĆ – R. RAZUM, *Župni pastoral*, str. 142-144.

ipak još uvijek nisu dovoljno jasno definirana područja u kojima bi se ostvarivao apostolat laika.

Neupitno je: angažman vjernika laika predstavlja obogaćenje, povijesnu i osobitu eklezijalnu nužnost, koja proizlazi iz samoga bića Crkve, a ne kao nadomjestak hijerarhijskog apostolata¹⁴⁰.

Pitanje promicanja vjernika laika ne može se svesti na eventualno podjeljivanje nekih zanemarenih prava vjernicima laicima; ili na to da u njima gledamo »produženu ruku« ili delegate klera na određenim službama. Promicanje laika je ponajprije i nadasve pitanje autentičnijega shvaćanja i življenja Crkve, i to takve Crkve u kojoj postoji temeljna jednakost sviju i temeljno poslanje svih krštenih a koje proizlazi iz zajedničkoga krsnoga dostojanstva. Stoga pitanje laika nije samo pitanje laika, već pitanje Crkve koja je trajno u potrazi za evanđeoskim idealom. U kršćanskoj su zajednici svi pozvani sudjelovati slobodno i odgovorno, prema vlastitim karizmama, jačajući duh suradnje, suodgovornosti i zajedništva. Nitko ne smije ostati besposlen; nitko ne smije sprječavati drugoga u ostvarivanju toga poslanja kojega su svi kršteni primili od samoga Gospodina. Pitanje laika ne možemo stoga promatrati samo unutar teologije o laicima, već unutar jedne sveobuhvatne, cjelovite teologije.

Promišljanje o mjestu i angažmanu vjernika laika u Crkvi zahtjeva jasno raspoznavanje specifičnih kulturnih konteksta i utjecaja koji određena kultura vrši na nas i na cjelokupno naše evangelizacijsko-pastoralno djelovanje. Taj utjecaj može biti takav da nam oduzme slobodu i sposobnost koje su potrebne za susretanje s novim kulturama i novim potrebama.

Riječ je o tome da nas vjernost određenoj kulturi i tradiciji koje pripadaju prošlosti sprečava da budemo dovoljno otvoreni za susret sa suvremenom kulturom, kojoj mi pripadamo. U konkretnome pastoralnom djelovanju moguće je susresti takve stavove i takva ponašanja koji pokazuju veću vjernost običaju i tradiciji negoli evanđelju i potrebama konkretnoga čovjeka i konkretne kulture.

Zahtjev inkulturacije nameće potrebu promišljanja crkvenih struktura, onih struktura koje su povijesno-kulturološki uvjetovane a danas se zbog promijenjenih uvjeta pokazuju nedovoljno primjerenima za uspješno evangelizacijsko-teološko-pastoralno djelovanje. Među te strukture spadaju odnos općega i ministerijalnoga svećenstva, mjesto i uloga žene u Crkvi, mjesto i uloga laika u Crkvi.¹⁴¹ Pitanje je, naime, koliko su konkretizacije određenih crkvenih službi, koje su očito bile ovisne o shvaćanju konkretnoga društva, o shvaćanju odnosa muškarca i žene, odnosa klera i laika, koliko su danas najbolji izraz ili koliko su vjerne temeljno-

¹⁴⁰ Usp. J. BALOBAN, *Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci*, str. 569.

¹⁴¹ Usp. A. REBIĆ, »Perspektive hrvatske teološke misli«, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.), br. 3-4, str. 721.

me načelu kršćanskoga navještaja, a taj je »vjernost Bogu i čovjeku«? U svjetlu rečenoga opravdano je postaviti pitanje: Možemo li nastaviti s pastoralom koji je izrazito klerikalnoga tipa, s autoritarnim paternalističkim i individualističkim pastoralom, s takvom praksom u kojoj su laici jednostavni primatelji onoga što im klerički dio Crkve posreduje; s praksom u kojoj je ženi, unatoč njezine jasne brojčane prevlasti u redovitom vjerničkom životu, dopušteno uglavnom slušati itd.?

Činjenica da u našoj vjeronaučnoj praksi prevladavaju vjeroučitelji laici, ne govori u prilog ostvarenju eklesiologije zajedništva. Naime, vjeroučiteljice i vjeroučitelji laici, još uvijek nisu u cijelosti integrirani u crkveno zajedništvo, kako na općoj tako na partikularnoj razini. Nije dovoljno zaživio unutarcrkveni dijalog, a time onda nedostaje i nužno potrebno »javno mnijenje« koje bi bilo izraz sudjelovanja, odgovornosti, slobode i supsidijarnosti svih članova Crkve. Bez obzira što među vjeroučiteljima prevladavaju žene, kod nas još uvijek nije u dovoljnoj mjeri vrednovana, zastupljena i poštovana njena prisutnost u Crkvi. Sve ovo ukazuju da se u našoj crkvenoj praksi još uvijek ostvaruje samo parcijalna eklesiologija zajedništva. Stoga »odgoj te teološka i duhovna formacija laika kao i njihova nova uloga u Crkvi i u društvu jest ključno pitanje za našu Crkvu u sadašnjem trenutku«¹⁴². Laici se ne zadovoljavaju da budu samo izvršitelji odluka u kojima nisu sudjelovali u donošenju (*decision making*) niti u određivanju (*decision taking*).¹⁴³ Shvaćanje Crkve kao zajednice i Božjega naroda pretpostavlja sudjelovanje svih vjernika u poslanju Crkve.

Uvođenju laika u crkvene službe i njihovom većem i svestranijem angažmanu mora prethoditi ili paralelno ga pratiti sazrijevanja svijesti/mentaliteta koje će omogućiti stvaranje prostora za to konkretno sudjelovanje vjernika laika u životu Crkve, za što je Sabor dao poticaj.

Poziv i mjesto vjernika laika jasan je na deklarativnome planu, ali na onome praktičnom postoji niz poteškoća. U našoj Crkvi nedostaju projekti koji bi jasno definirali službe vjernika laika. Zasada, osim vjeroučiteljske službe laika u školi, još se uvijek ne otvaraju druge perspektive za profesionalni angažman vjernika laika koji završavaju teološki studij.¹⁴⁴

Svakako je vrijedno spomenuti inicijative nekih biskupija koje su od ove pastoralne godine (2004./2005.) počele s doškolovanjem župnih animatora/kateheta (npr. Riječka nadbiskupija, Đakovačka i srijemska biskupija). S pokretanjem ta-

¹⁴² I. MIKLENIĆ (ur.), *Koncil je nezaobilazan*, str. 45.

¹⁴³ Usp. A. ANTÓN, »Ecclesiologia postconciliare: speranze, risultati e prospettive«, u: R. LATOURELLE (ur.), *Vaticano II. Bilancio&Prospettive venticinque anni dopo (1962-1987)*, str. 381.

¹⁴⁴ Usp. R. RAZUM, *Mogućnost djelovanja teologa laika u Crkvi i društvu*, str. 191-194. Valja spomenuti potrebu jasnijega profiliranja pojedinih službi već na razini studija, također i pitanje duhovne formacije tijekom studija za studente laike itd.

kvih inicijativa potrebno je svakako intenzivno nastaviti promišljati o identitetu župne kateheze, o ulozi i identitetu kateheta/animatora, suradnji kateheta i vjeroučitelja, o profesionalnom te o dragovoljnom angažmanu vjernika itd.

3.9. Vjerodostojnost Crkve

Da bi Crkva mogla odgovoriti na izazove današnjega svijeta i čovjeka, potrebno je, kako ističe Papa, da ona provede evangelizaciju sebe same.¹⁴⁵ Sabor je želio da Crkva samu sebe sebi posvijesti te da na temelju te spoznaje o samoj sebi uvede promjene u stil svoga života i rada te da zaživi novim životom.¹⁴⁶

Uistinu, pitanje učinkovitoga pastoralno-katehetskoga djelovanja ponajprije je pitanje autentičnosti rada i života Crkve, odnosno svih kršćana. Zahtjev za autentičnošću pretpostavlja stoga trajno preispitivanje, pročišćavanje i oslobađanje od svega zastarjelog, okamenjenog, neprimjerenog, neevandeoskog što opterećuje naše djelovanje. Zahtjev za autentičnošću traži od Crkve da trajno preispituje svoje osnovno poslanje, svoju bitnu životnu snagu te da odbaci sve ono što se tijekom vremena nataložilo kao nebitno i što je čak postalo preprekom njezina istinskoga naviještanja Radosne vijesti.¹⁴⁷

Neupitno je: raskorak između riječi i djela suvremenih navjestitelja velika je zapreka za prihvaćanje Radosne vijesti. Svaki pastoralni djelatnik pozvan je stoga da bude vidljivi znak poruke koju naviješta. Taj zahtjev svjedočenja posebno je aktualan u ovome našem vremenu: »Šutke ili u krik u ponavlja se uvijek jedno te isto pitanje: Vjerujete li vi doista to što propovijedate? Živite li to što vjerujete? Propovijedate li uistinu ono što živite? – Svjedočanstvo života postalo je više nego ikada bitan preduvjet osnovne uspješnosti propovijedanja.«¹⁴⁸

¹⁴⁵ Usp. F. KUCHARIĆ, »Evangelizacija Europe«, u: V. KOŠIĆ- A. PERANIĆ (ur.), *Jeke jednoga Koncila*, str. 21.

¹⁴⁶ Usp. J. T. ŠAGI-BUNIĆ, »20 godina Drugog vatikanskog koncila«, u: V. KOŠIĆ – A. PERANIĆ (ur.), *Jeke jednoga Koncila*, str. 39-40.

¹⁴⁷ Ističe I. Supičić: »Ono jedino što može danas, na pragu trećega tisućljeća, spasiti kršćane, a u očima njihovih suvremenika spasiti i vjerodostojnost i vrijednost kršćanstva, njegove transcendentne poruke i duboke ljudskosti, nisu dakle nikakvi mali, vanjski, površinski ili površni i djelomični koraci, niti pak neke manje osobne prilagodbe i ispravci, korekture u ponašanju kršćana, nego jedino i isključivo, na tragu Evanđelja i Drugoga vatikanskog sabora, mudra, duboka, iskrena i korjenita – duhovna transformacija. Ali uz duhovnu transformaciju iznad svega i promjena mentaliteta, kulturnog habitusa, proširenje spomenutih vidika i obzorja...« I. SUPIČIĆ, »Kršćanin i kultura u Hrvatskoj«, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.), br. 3-4, str. 621.

¹⁴⁸ PAPA PAVAO VI., Apostolski nagovor o evangelizaciji u suvremenom svijetu *Evangelii nuntiandi*, KS, Zagreb, 2000., br. 76.

Umjesto zaključka

Temeljno pitanje koje nam se kao izazov nameće je: Kako Crkva u Hrvatskoj može što cjelovitije ostvarivati svoje temeljno poslanje, koje proizlazi iz njezine biti, kako ju je definirao Sabor – biti »sakrament spasenja«? Tri su ključna »sabor-ska« izričaja koji određuju uspješnu strategiju pastoralno-katehetskog djelovanja i ostaju trajan imperativ koji nikada ne može izgubiti na svojoj važnosti: *aggiornamento*, čitanje znakova vremena i dijalog. »Posadašnjenje pastoralnih metoda bio je jedan od ciljeva II. vatikanskog sabora. (...) Društvene prilike u kojima živimo obvezuju nas, dakle, da revidiramo metode, da pomoću svih sredstava pokušavamo proučiti kako donijeti modernom čovjeku kršćansku poruku (...)«¹⁴⁹.

Zaključno se može konstatirati sljedeće: iako se u Crkvi u Hrvatskoj uočavaju brojni znakovi posaborskoga pastoralno-katehetskoga gibanja, ipak je potrebno učiniti još znatne napore kako bi saborske ideje uistinu zaživjele. U tome smislu, u ostvarivanju evangelizacije i kateheze trebao bi biti prepoznatljiv stav:

- simpatije i otvorenosti prema kulturi i suvremenom svijetu;
- raspoloživosti za međukulturalni i međureligijski dijalog;
- evangelizacija kao temeljna opcija Crkve;
- obnovljena kateheza, u kontekstu evangelizacijske opcije, u službi osobne i zrele vjere, u funkciji novog modela kršćanina, novog modela zajednice, i obnovljenog crkvenog projekta;
- sadašnje nove prilike treba promatrati kao »nove znakove vremena« i tumačiti ih u svjetlu nauka Drugog vatikanskog sabora;
- uspostavljanje župne kateheze za sve dobi i veći napor oko jasnijega definiranja identiteta vjeronauka koji bi bio više u skladu sa zahtjevima nove evangelizacije, sa zahtjevima škole, te stvarnim prilikama konkretnih naslovnika toga odgoja;
- pozvati redovničke zajednice da pastoral i katehezu ponovno stave na ljestvicu svojih prioriteta;
- prijelaz od pastoralnog servisa-sluzbe na pastoral evangelizacijskoga tipa;
- razvijati duh suradnje i suodgovornosti kako *ad extra* tako *ad intra*;

¹⁴⁹ Iz govora Pavla VI. kardinalskom kolegiju 22. lipnja 1973. i govora o proslavi Svete godine 20. lipnja 1973. Prema: J. T. ŠAGI-BUNIĆ, *Vrijeme suodgovornosti I*, KS, Zagreb, 1981., str. 77.

*Summary**PASTORAL AND CATECHETICAL PRACTICE IN RELATION TO COUNCIL HERITAGE*

The Council's fundamental attribute was its pastoral orientation. The Council sought from the Church new forms of action conforming to the changes, taking place in the world. It presented a new concept of pastoral action and a new definition for a complete pastoral and catechetical approach. Not only did the Council renew its pastoral approach and catechesis, but it also deepened the theological foundations of catechesis, especially its ecclesiastical dimensions.

The authors in the first section of the article present the originality of the Second Vatican Council in the area of pastoral (work and theology) and catechesis, starting with the specific situations in which the Croatian Church found itself, living its post-council years in a totalitarian regime. Consequently, the Council renewal could only occur in those areas affecting the internal life of the Church. Alongside the difficulties created by the complex social and political situation, there is a noticeable wave of renewal happening in Croatia. Based on what has been happening in the last forty years, the authors present a summary of the most important pastoral-catechetical currents, giving witness to the Council's excitement and enthusiasm by the main propagators of conciliar thought and renewal in pastoral and catechetical fields in Croatia. The article also describes some of the difficulties encountered by the Church in accepting and realising conciliar ideas.

One of the fundamental tasks of our Church is discovering once again the original meaning of the great prophetic events, that is, the Second Vatican Council. While keeping in mind the Council's rich heritage, the authors in the third section of the article designate the pastoral and catechetical areas where decisive steps should be taken in the direction of a conciliar vision of the Church in our society.

Key words: Second Vatican Council, pastoral (work and theology), catechesis, laity, school catechesis